

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Nika Sergaš

**Forumsko gledališče kot orodje za raziskovanje
etičnih dilem v socialnem delu**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2025

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Nika Sergaš

**Forumsko gledališče kot orodje za raziskovanje
etičnih dilem v socialnem delu**

Magistrsko delo

Mentorica: izr. prof. dr. Ana Marija Sobočan

Ljubljana, 2025

*Iskrena hvala mentorici dr. Ani Mariji Sobočan za vse strokovne usmeritve, spodbudo in
nalezljivo navdušenje, ki me je spremljalo skozi celoten proces pisanja naloge.
Prav tako iz srca hvala profesorici dr. Eleni Papouli za njen nesebičen čas, podporo in
prispevek k nastanku te naloge.*

*Posebna zahvala igralkam: Sina, Andria, Quentin, Pavla, Gala in Ema.
Brez vas ta ta naloga ne bi mogla zaživeti.*

*Zahvaljujem se tudi svoji družini, prijateljicam in vsem, ki so me na kakršenkoli način
spremljali in podpirali v tem posebnem življenjskem obdobju.*

*Navsezadnje hvala tudi Fakulteti za socialno delo.
Če bi se lahko znova odločala, bi izbrala enako pot.*

PODATKI O MAGISTRSKEM DELU

Ime in priimek: Nika Sergaš

Naslov magistrske naloge: Forumsko gledališče kot orodje za raziskovanje etičnih dilem v socialnem delu

Kraj: Ljubljana

Leto: 2025

Število strani: 70

Število prilog: 1

Število slik: /

Mentorica: izr. prof. dr. Ana Marija Sobočan

Ključne besede: Gledališče zatiranih, Forumsko gledališče, Etične dileme, Socialno delo

Povzetek: V magistrskem delu raziskujem možnost uporabe forumskega gledališča kot orodja za poglobljeno raziskovanje etičnih dilem v socialnem delu ter kot potencialno pedagoško metodo. V ospredju je bilo vprašanje, kako študentke socialnega dela prepoznajo, razumejo in rešujejo etične dileme, s katerimi se srečujejo v praksi, ter ali jih lahko izkustveno in participativno delo s pomočjo gledališča pri tem podpre. Za raziskavo sem uporabila tri vnaprej pripravljene scenarije, ki so jih igralka odigrale pred skupino študentk socialnega dela in ki so prikazovali raznolike, a realistične primere etičnih dilem iz prakse. Udeleženke so bile po metodi forumskega gledališča vabljene k prevzemanju vlog, iskanju rešitev in refleksiji skozi igrano interakcijo. Metoda je spodbudila sodelovanje, skupinsko učenje ter razpravo o različnih pristopih k etičnim vprašanjem, pri čemer je omogočila tudi poglobljeno refleksijo in večperspektivno razumevanje etičnih situacij. Hkrati je opozorila na pomen ustrezne priprave in jasne strukture procesa. Študentke so bile sprva zadržane do prevzemanja igralskih vlog, vendar so v metodi prepoznale izobraževalno vrednost. Forumsko gledališče je omogočilo analizo dilem z različnih zornih kotov ter preplet teoretičnega znanja, osebnih vrednot in praktičnih izkušenj. Študentke so kot posebej dragoceno ocenile učenje na podlagi lastne izkušnje ali opazovanja prizorov ter možnost razprave, podprte tudi s strokovnimi in pedagoškimi usmeritvami. Forumsko gledališče se je tako izkazalo kot dragocen dopolnilni pristop k poučevanju etike in potencialno drugih tematik znotraj izobraževanja za socialno delo.

INFORMATION ON THE MASTER'S THESIS

Name and Surname: Nika Sergaš

Master's thesis title: Forum Theatre as a Tool for Exploring Ethical Dilemmas in Social Work

City: Ljubljana

Year: 2025

No. of pages: 70

No. of attachments: 1

No. of images: /

Mentor: PhD, Associate Professor Ana Marija Sobočan

Key words: Theatre of The Oppressed, Forum Theatre, Ethical Dilemmas, Social Work

Abstract: In my master's thesis, I explore the potential of Forum Theatre as a tool for in-depth examination of ethical dilemmas in social work, as well as its use as a pedagogical method. The central question was how social work students recognize, understand, and resolve ethical dilemmas encountered in practice, and whether experiential and participatory engagement through theatre can support them in this process. For the purpose of the study, I prepared three pre-written scenarios, which were performed by actresses in front of a group of social work students. The scenarios presented diverse yet realistic examples of ethical dilemmas from social work practice. Following the principles of Forum Theatre, participants were invited to take on roles, explore alternative solutions, and reflect on ethical questions through performative interaction. The method encouraged collaboration, peer learning, and discussion of different approaches to ethical issues, while also fostering in-depth reflection and a multi-perspective understanding of complex situations. At the same time, the process highlighted the importance of thorough preparation and clear structure. Although initially hesitant to take on acting roles, students recognized the educational value of the method. Forum Theatre enabled the analysis of dilemmas from various viewpoints and promoted the integration of theoretical knowledge, personal values, and practical experience. Students particularly valued the opportunity to learn through direct experience or observation, as well as through structured discussions supported by professional and pedagogical guidance. Forum Theatre thus proved to be a valuable complementary approach to teaching ethics and potentially other topics within social work education.

KAZALO

1. Teoretični uvod	1
1.1 Etika v socialnem delu	1
1.1.2 Etične dileme v socialnem delu	2
1.1.3. Etično odločanje v socialnem delu	6
1.1.4 Etični kodeks socialnih delavcev in delavk Slovenije	9
1.1.5. Učenje etike v socialnem delu	10
1.3 Augusto Boal in gledališče zatiranih	12
1.3.1. Forumsko gledališče	14
2. Opredelitev problema	18
2.1. Predstavitev primerov etičnih dilem	19
2.1.1 Primer 1 – <i>meje v odnosu</i>	20
2.1.2 Primer 2 – <i>kulturna občutljivost</i>	21
2.1.3 Primer 3 – <i>zaupnost in ogroženost</i>	22
2.2 Raziskovalna vprašanja	23
3. Metodologija	24
3.1 Vrsta raziskave	24
3.2 Merski instrument	24
3.3 Populacija in vzorčenje	25
3.4 Zbiranje podatkov	26
3.5 Obdelava podatkov	26
3.6 Pilotna raziskava	27
Ključne ugotovitve pilotne raziskave:	29
4. Rezultati	31
Prvi primer	31
Drugi primer	34
Tretji primer	38
Refleksija	40
5. Razprava	44
5.1 Razumevanje in reševanje etičnih dilem študentk socialnega dela	44
5.2 Forumsko gledališče kot orodje za učenje etike v socialnem delu	49
5.3 Osebna refleksija in kritična (samo)ocena srečanja	51

5.4 Primerjava s pilotno izvedbo	54
6. Sklepi in predlogi	56
7. Literatura in viri	59
8. Priloge	62
8.1 Primeri etičnih dilem: scenariji	62
8.1.1 Prvi scenarij: Meje v odnosu	62
8.1.2 Drugi scenarij: Kulturna občutljivost	65
8.1.3 Tretji scenarij: Zaupnost in ogroženost	67

1. Teoretični uvod

Začetni del magistrske naloge je teoretični uvod, ki temelji na pregledu relevantne literature in služi kot osnova za razumevanje obravnavane problematike ter izvedene raziskave. V teoretičnem uvodu so zajeti ključni koncepti in teoretična izhodišča, ki so pomembna za razumevanje etičnih dilem v socialnem delu ter možnosti njihovega raziskovanja skozi gledališke metode. Uvod je razdeljen na dve širši tematski enoti.

Prva se osredotoča na etiko v socialnem delu, kjer bodo predstavljeni ključni etični koncepti, etične dileme, procesi odločanja in učenja o etiki ter etični kodeks socialnih delavcev in delavk v Sloveniji. Druga tematska enota pa obravnava gledališče zatiranih, kot ga je razvil Augusto Boal, s posebnim poudarkom na forumskem gledališču in njegovi uporabnosti v socialnem delu. Njegovo uporabnost potencialno vidim prav v povezavi z učenjem etike, ker se obe področji ukvarjata z vprašanji moči, pravičnosti, odgovornosti, dialoga in delovanja – torej s temeljnimi etičnimi vprašanji, s katerimi se socialne delavke vsakodnevno srečujejo v praksi.

1.1 Etika v socialnem delu

Pojem *etike* najpogosteje povezujemo s filozofsko disciplino, ki preučuje moralna načela.

Ko govorimo o etiki, imamo običajno v mislih niz norm, ki določajo pravilno ali nepravilno vedenje ter značilnosti dobrega ali šibkega značaja.

Razumevanje etike se po svetu razlikuje, saj je njen koncept tesno povezan s praktičnimi, tehničnimi, političnimi, kulturnimi in verskimi razsežnostmi življenja. Kljub tem razlikam pa v vseh kulturah obstaja prepoznaven normativni diskurz, ki se ukvarja z vprašanji, kot so: “Kakšni naj bi bili ljudje?”, “Kakšno življenje naj živimo?” in “Kako naj ravnamo?” Odgovori na ta vprašanja pa so, kot omenjeno, neločljivo povezani s kulturo, religijo in politično ideologijo posamezne skupnosti (Banks in Nohr, 2011).

Ko govorimo o etiki znotraj socialnega dela, pa predvsem mislimo na skupek načel in smernic, ki socialnim delavkam pomagajo pri sprejemanju odločitev in usmerjanju njihovega vedenja v praksi. Dragoš (2003) piše, da je socialno delo z vsemi njemu lastnimi cilji, dejavnostmi in področji zagotovo poklic, pri katerem že izhodiščni namen delovanja vsebuje

etične kriterije. Temeljni premisleki o smislu in namenu socialnega dela so obenem tudi temeljni premisleki o morali socialnega dela.

Etika je tesno povezana z vrednotami. Socialno delo pa je poklic, ki je najbolj utemeljen v vrednotah (Horne, 1999). Biti kompetenten na področju socialnega dela torej pomeni razumeti in upoštevati vrednote stroke, vendar pa je interpretacija in uporaba le-teh v praksi neločljivo povezana s sistemi socialnega varstva in socialnimi politikami (Sobočan, 2019). Etika v profesionalnem socialnodelovnem kontekstu vključuje zavedanje družbeno-političnega konteksta, v katerem delujemo, in prepoznavanje lastne vloge, položaja in moči (Banks, 2015).

Sobočan (2011) meni, da so temeljne vrednote socialnega dela, kot so človekove pravice, dostojanstvo in enakopravnost, vse bolj v nasprotju z ekonomskim sistemom, v katerem socialno delo deluje. Kapitalistični cilji pogosto omejujejo izvajanje teh vrednot, saj poudarjajo zmanjševanje tveganj (predvsem za organizacije in strokovnjake) ter povečanje ekonomske učinkovitosti. Ob tem se zaradi političnih in ekonomskih težav potrebe po socialnih storitvah povečujejo, sredstva in zmožnost za njihovo reševanje pa zmanjšujejo. Socialne delavke se zato soočajo z dilemami med praktičnimi vprašanji o tem, kako doseči cilje, ter etičnimi vprašanji o tem, katera ravnanja so skladna z načeli in vrednotami njihovega poklica (Sobočan, 2011).

Poklic socialne delavke torej ni omejen le na strokovno znanje, s katerim pomaga posameznikom in skupinam premagovati osebne stiske, pač pa je vpet v širši socialni okvir skrbi za pravičnejšo in bolj solidarno družbo. Zato poleg ozkih strokovnih znanj zahteva tudi poznavanje temeljnih etičnih teorij, saj lahko socialna delavka ravno z njihovim poznavanjem utemeljuje svoja prizadevanja v konkretnih primerih. Kadar morajo socialne delavke zagovarjati svoja ravnanja pred sodelavci, pred institucijami, pred uporabniki ali pred javnostjo, morajo biti sposobne pokazati, na kakšnih temeljih so njihove odločitve nastale. V mnogih primerih so lahko napotki za odločanje prepuščeni poklicnim normam in standardom, zlasti kadar se srečujejo s tipičnimi in ponavljajočimi se situacijami. Ko pa se znajdejo v situacijah, kjer napotki ne zadostujejo, je odločitev o ravnanju prepuščena presoji socialnih delavk in tedaj je poznavanje etike nenadomestljivo (Dragoš, 2003).

1.1.2 Etične dileme v socialnem delu

Socialno delo je prežeto z etičnimi dilemami. Etične dileme predstavljajo izbiro med dvema enako (ne)ustreznima možnostma, pri čemer je v ospredju konflikt moralnih vrednot (Sobočan, 2011, 2013, 2021). V praksi socialnega dela so etične dileme pogoste, saj se strokovni delavci in delavke pri svojem delu soočajo s kompleksnimi in konfliktnimi situacijami, ki nastajajo na stičišču njihovih odgovornosti do različnih deležnikov: uporabnikov, skupnosti, organizacije, v kateri so zaposleni, in širšega družbenega sistema, kar predstavlja konstantno tehtanje med nasprotujočimi si vrednotami, odgovornostmi, prioritetami in različnimi interesi (Horne, 1999, Sobočan, 2011).

Dragoš (2003) izpostavlja pet vrst normativnih sistemov, ključnih za odločanje v etičnih situacijah: družbeno-kulturni, zakonodajni, poklicno-etični, službeni in osebni. Moralne dileme se pogosto pojavijo na presečiščih teh sistemov, saj vsak temelji na svojih vrednotah in pravilih. Normativni sistemi so družbeno regulirani okvirji, ki usmerjajo vedenje posameznikov in skupin ter služijo kot vodila za sprejemljivo ravnanje. Njihovo preučevanje presega reševanje konkretnih dilem in omogoča boljše razumevanje ravnanja v moralno obarvanih situacijah. Družbeno-kulturni normativni sistem predstavlja najsplošnejši okvir, značilen za vso družbo, saj vključuje vrednote in norme, ki jih priznava večina članov določene skupnosti. Zakonodajni normativni sistem zajema pravne predpise, pomembne tudi na področju socialnega dela. Poklicno-etični normativni sistem je specifičen za posamezne profesije, denimo kodekse etike, ki veljajo v socialnem delu. Službeni normativni sistem odraža pravila in vrednote, značilne za konkretno ustanovo, ki vključujejo formalne dokumente, kot so statuti in pravilniki, ter neformalne delovne prakse. Osebni normativni sistem pa predstavlja sklop vrednot in prepričanj, ki jih posameznik oblikuje na podlagi vplivov iz različnih normativnih sistemov. Skupni preplet teh sistemov in njihove medsebojne napetosti pogosto vodijo do etičnih dilem, ki zahtevajo poglobljeno analizo in premišljeno odločanje (Dragoš, 2003).

V sodobnem družbenem kontekstu so etične dileme v socialnem delu sedaj še bolj relevantne, saj različni elementi neoliberalne ureditve, kot so deregulacija, deprofesionalizacija, privatizacija in uvajanje tržnih načel v storitve, neposredno vplivajo na prakso socialnega dela. Ti procesi omejujejo sposobnost socialnih delavk za analizo in spreminjanje sistemskih, kolektivnih in individualnih razmer, ki določajo življenja ljudi, s čimer se povečuje pritisk na strokovnjake in pogloblja razkorak med njihovimi vrednotami ter zahtevami neoliberalnega

sistema (Sobočan, 2021). Razpad socialne države in poglobljanje prepada med bogatimi in revnimi sta posledici neoliberalne politike (Stark, 2010).

Fenton (2019) kot enega od osrednjih vplivov neoliberalizma na socialno delo navaja instrumentalizacijo socialnega dela, kar v praksi pomeni vse večji poudarek na merjenje rezultatov, doseganje administrativnih ciljev in dokazovanje učinkovitosti, ne pa na neposredno delo z uporabniki. Poleg tega opozarja, da neoliberalizem spodbuja individualizacijo socialnih problemov, kar pomeni, da se težave uporabnikov obravnavajo kot posledice njihovih osebnih odločitev, namesto da bi jih razumeli kot posledice strukturnih neenakosti. Avtorica prav tako opozarja na pritiske in omejitve profesionalne avtonomije socialnih delavk, ki jih povzročajo stroga institucionalna pravila in zahteve. Kot odziv na te vplive razvija koncept etike upora, ki spodbuja socialne delavke, da ohranjajo kritično refleksijo in se upirajo neoliberalnim pritiskom. Poudarja, da je dolžnost socialnih delavk zavzeti stališče proti strukturam in praksam, ki škodujejo najranljivejšim, ter ohranjati osredotočenost na etične cilje socialnega dela, tudi če to pomeni nasprotovanje prevladujočim trendom (Fenton, 2019). Stark (2010) opozarja da socialno delo ne sme delovati po logiki trga in dobička in da trg ne bi smel odločati, ali lahko nekdo prejme sredstva, s katerimi bo živel človeku dostojno življenje, ali ne.

V takšnih okoliščinah postane moralna integriteta socialnih delavk ključna za etično prakso. Moralno prizadevanje, da bi delovali etično, pomeni ohranjanje osebne in poklicne integritete, kljub zunanjim pritiskom in institucionalnim omejitvam (Banks, 2015). Socialne delavke se pogosto znajdejo v moralni stiski, ko prepoznajo, kaj bi bilo etično pravilno, vendar tega ne morejo izvesti zaradi organizacijskih politik ali navodil nadrejenih. Dolgotrajna izpostavljenost takšnim situacijam lahko vodi v moralni stres, ki ga povzroča neskladje med vrednotami in dejanskim ravnanjem. Prav ta notranji občutek, da nekaj »ni prav«, služi kot signal, da je njihova zmožnost ravnanja v skladu z vrednotami ovirana (Fenton, 2019).

Fenton (2019) poudarja, da morajo socialne delavke, ki doživljajo moralni stres, spregovoriti in ukrepati proti neetičnim praksam. Ključno je razvijanje moralnih odlik, kot sta poklicna modrost in pogum, ki omogočajo zagovarjanje etičnih načel tudi v neugodnih okoliščinah. Kritična refleksija o organizacijskih normah in spodbujanje etičnega delovanja lahko prispevata k ohranjanju moralne integritete ter izboljšanju prakse socialnega dela.

Jansen (2023) doda, da socialne delavke potrebujejo zanesljive podporne sisteme, vključno z

zaupanja vrednimi sodelavkami in medsebojnim nadzorom, da se lahko spopadejo z moralno stisko. Praktični ukrepi za obvladovanje moralne stiske vključujejo iskanje zaveznikov, vodenje refleksivnih dnevnikov ter aktivno zavzemanje za etične spremembe v organizaciji.

Soočanje z etičnimi dilemami v socialnem delu zato zahteva tako teoretično poznavanje normativnih sistemov kot tudi razvijanje moralnega poguma in odpornosti. Oseben in kolektiven angažma pri zagovarjanju etičnih vrednot prispeva k bolj pravični in odgovorni praksi socialnega dela, ki ostaja zvesta svojim temeljnim načelom.

Etične dileme v praksi socialnega dela se pogosto pojavljajo v prepoznavnih vzorcih, kjer se strokovne delavke soočajo z napetostjo med nasprotujočimi si vrednotami in odgovornostmi. Beckett (2013) identificira več ključnih vrst etičnih dilem, s katerimi se srečujejo socialne delavke pri svojem delu. Ena najpogostejših dilem nastane v situacijah, ko je treba odločiti med pravico posameznika do samoodločanja in skrbjo za njegovo blaginjo. Socialne delavke morajo pogosto uravnotežiti spoštovanje avtonomije uporabnika s potrebo po zaščiti, kadar je posameznikova odločitev lahko škodljiva zanj ali za druge. Podobno je vrednotenje kulturne raznolikosti v konfliktu s potrebo po zaščiti posameznikov, kadar kulturne prakse vstopajo v konflikt z etičnimi načeli socialnega dela. Prav tako se pogosto pojavljajo dileme, ko se potrebe in želje uporabnika storitev razlikujejo od potreb in želj njegovih odgovornih skrbnikov, pri čemer morajo socialne delavke uravnotežiti najboljši interes vseh vključenih. Dodatne etične dileme se pojavljajo pri vprašanju zaupnosti in dobre medinstitucionalne komunikacije, kjer je potrebno poiskati ravnovesje med varovanjem zasebnosti in deljenjem informacij v korist uporabnika.

Avtorica Congress (2000) najbolj pogoste etične dileme v socialnem delu klasificira v naslednje kategorije:

- *Zaupnost*: Ohranjanje zaupnosti v delovnem odnosu z uporabniki je temeljnega pomena za vzpostavitev zaupanja z njimi. Vendar pa se dileme pojavijo, kadar obstaja pritisk, da se informacije razkrijejo, bodisi zaradi zakonskih zahtev bodisi zaradi okoliščin, v katerih bi zadrževanje informacij lahko povzročilo škodo. Socialne delavke morajo znati usklajevati svojo strokovno odgovornost za varovanje zasebnosti uporabnikov s potrebo po preprečevanju morebitne škode ali upoštevanju zakonskih obveznosti. Ta uravnoteženost je še posebej zahtevna zaradi morebitnih dolgoročnih posledic za zaupanje in dobrobit uporabnikov.

- *Konflikti interesov:* Do konfliktov interesov pride, ko osebni interesi, odnosi ali sekundarne koristi lahko vplivajo na primarno odgovornost do uporabnika. Avtorica opozarja, da takšni konflikti lahko zasenčijo sodno presojo in zmanjšajo strokovno nepristranskost. Socialne delavke so pozvane, da so pozorne na osebne ali zunanje dejavnike, ki bi lahko ogrozili njihovo objektivnost. Zgodnje prepoznavanje teh konfliktov omogoča uporabo strategij – kot so posvetovanje ali napotitev – ki zmanjšajo njihov vpliv in zagotovijo, da so odločitve usmerjene v najboljše interese uporabnika.
- *Dvojni odnosi:* Gre za situacije, v katerih socialna delavka vzpostavi odnos z uporabnikom na več načinov – na primer kot strokovna svetovalka in hkrati tudi kot prijateljica ali članica skupnosti. Čeprav so nekateri dvojni odnosi morda neizogibni, prinašajo resno tveganje zamegljevanja meja in etičnih zapletov. Avtorica izpostavlja pomen jasnih profesionalnih meja, da se prepreči morebitna izkoriščanje ali škoda. V primerih, ko so dvojni odnosi prisotni, je priporočena stalna samorefleksija in supervizija, ki pomagata pri navigaciji skozi nastale zaplete.
- *Avtonomija uporabnika nasproti profesionalnemu poseganju:* Pomeni napetost med spoštovanjem avtonomije uporabnika in dolžnostjo poseganja za dobrobit uporabnika. Avtonomija uporabnika je opredeljena kot temeljno načelo etičnega dela, ki poudarja pravico uporabnika, da sam sprejema odločitve glede svojega življenja. Vendar pa avtorica opozarja, da obstajajo situacije, v katerih mora socialna delavka ukrepati, zlasti če bi lahko uporabnikove odločitve privedle do resne škode. V teh primerih poziva k skrbni etični analizi, pri čemer se tehtajo koristi spoštovanja uporabnikovih izbir proti morebitnim tveganjem in včasih potrebi strokovnega poseganja, da se zagotovi varnost in dolgoročna dobrobit.

1.1.3. Etično odločanje v socialnem delu

Etično odločanje je proces, ki vključuje tako zunanjo kot notranjo premissljenost. Na eni strani je sistematično, kar pomeni, da temelji na temeljitem, odgovornem, strokovno podkovanem in z znanjem podprtem pristopu. Ta pristop vključuje sposobnost prepoznavanja in obravnave etičnih razsežnosti prakse ter delovnega okolja, pri čemer se upoštevajo medosebni, interkolegialni, strukturni in družbeni vidiki. Na drugi strani je etično odločanje samorefleksivno, saj vključuje razumevanje lastnih vrednot, prepričanj in preferenc ter njihovega odnosa do strokovnih vrednot. Prav tako zajema poznavanje lastne etične

perspektive ter sposobnost prepoznavanja, vrednotenja in obvladovanja lastnih moralnih sodb v odnosu do ljudi, situacij in dejstev. Ti vidiki skupaj omogočajo premišljeno in etično utemeljeno odločanje (Sobočan, 2021).

Sicora idr. (2021) poudarjajo intuicijo kot ključno, a pogosto spregledano sestavino odločanja v socialnem delu. Opisujejo jo kot celostno mišljenje, ki združuje implicitno znanje in čustveno zavedanje. Pogosto deluje nezavedno ter se opira na internalizirano učenje in izkušnje, kar omogoča vpogled, ki ga morda ne moremo takoj izraziti. Socialne delavke se na intuicijo zanašajo na primer pri začetnih ocenah uporabnikov ali kriznih intervencijah, saj omogoča hitro odločanje. Intuicija dopolnjuje strukturirane, na dokazih temelječe pristope, a ostaja tabu tema, saj ji kritiki očitajo pomanjkanje zanesljivosti, socialne delavke pa se bojijo, da bi zaradi nje delovale neznanstveno. Sobočan (2011) doda, da intuitivno raven odločanja dopolnjuje kritična raven odločanja, ki vključuje racionalno analizo in oceno situacije, pri čemer se upoštevajo etične teorije, načela, pravila, vrednote in standardi stroke, kar omogoča bolj premišljeno in zanesljivo odločanje.

Rest (1994, v Sobočan, 2011) prepozna štiri ravni moralnega vedenja, ki so ključne za etično odločanje. Prva je moralna občutljivost, kar pomeni zavedanje, kako naša dejanja vplivajo na druge. V socialnem delu se to kaže v potrebi po empatiji in vzpostavljanju odnosov. Druga raven je moralno presojanje, ki vključuje zmožnost presoje glede na moralne vrednote in obstoječe možnosti, kar je racionalen in deduktiven proces. Tretja raven je moralna motivacija, kjer moralne vrednote postavljamo nad druge vrednote. V praksi socialnega dela to pomeni postavljanje interesov uporabnikov in skupnosti nad interese organizacije. Zadnja raven je moralni značaj, ki vključuje osebne lastnosti, kot na primer pogum in samozavest, ki so potrebne za etično ravnanje. Te ravni so ključne za razumevanje, kako socialne delavke sprejemajo etične odločitve in se razvijajo v etično občutljive strokovnjake (Sobočan, 2011).

Banks (2016) navaja sedem dimenzij etičnega odločanja, ki opisujejo, kako socialne delavke vsakodnevno izvajajo etično delo v praksi. Te naj ne bi služile kot normativni vodnik, temveč bolj kot analiza procesov etičnega odločanja in delovanja. Gre za naslednje dimenzije:

- *Uokvirjanje dela (Framing work)* – Nanaša se na prepoznavanje in osredotočanje na etično pomembne značilnosti situacije ter na sposobnost umeščanja sebe in situacij, s

katerimi se soočamo, v politične in družbene kontekste. Vključuje tudi dogovarjanje in soustvarjanje perspektiv z drugimi, vključno z uporabniki storitev in sodelavci.

- *Delo z vlogami (Role work)* – Pomeni igranje določenih vlog v odnosu do drugih (npr. zagovornik, skrbnik, kritik), sprejemanje stališč (npr. nevtralnost, bližina/distanca) ter pogajanje o vlogah in prilagajanje pričakovanjem, ki jih te vloge prinašajo.
- *Čustveno delo (Emotion work)* – Vključuje izražanje skrbi, sočutja in empatije, sposobnost uravnavanja lastnih čustev ter odzivanje na čustva drugih. Pomemben vidik tega dela je tudi grajenje in ohranjanje zaupanja v odnosih.
- *Identitetno delo (Identity work)* – Pomeni delo na lastni etični podobi in ustvarjanje identitete etično odgovornega strokovnjaka. Vključuje pogajanje o strokovni identiteti ter vzdrževanje strokovne integritete v vsakodnevni praksi.
- *Razumsko delo (Reason work)* – Nanaša se na sprejemanje in utemeljevanje moralnih sodb ter odločitev, ki temeljijo na etičnih vrednotenjih. Vključuje razpravo o etičnih dilemah s sodelavci ter oblikovanje strategij za etično delovanje.
- *Odnosno delo (Relationship work)* – Poudarja pomen sodelovanja z drugimi skozi dialog in povezovanje različnih vidikov etičnega dela, kot so čustveno delo, delo z identiteto in razumsko delo.
- *Izvedbeno delo (Performance work)* – Pomeni, da so vse zgoraj naštetje dimenzije etičnega dela vidne drugim. Gre za način, kako strokovnjaki predstavijo svoje delo in se pokažejo kot odgovorni nosilci etičnih odločitev.

Socialne delavke se pri reševanju etičnih dilem lahko zanašajo tudi na strukturirane strategije pristopov, ki zagotavljajo sistematične korake za analizo in reševanje konfliktov. Ti modeli poudarjajo dejavnike, kot so pravice uporabnikov, poklicne dolžnosti, morebitne posledice in ustrezni pravni vidiki (Congress, 2000). Različni avtorji predlagajo različne modele za etično odločanje, vendar se vsi v mnogih točkah stikajo.

Congress (2000) predstavlja model za etično odločanje poimenovan ETHIC. Pri prevodu v slovenščino se akronim ETHIC sicer ne prenese, saj se začetnice posameznih korakov ne ujemajo z besedo 'ethic' kot v angleščini, kjer to pomaga lažje si zapomniti postopek. Kljub temu pa so predstavljeni koraki še vedno ključni in pomembni za sistematično reševanje etičnih dilem:

1. Preučite ustrezne osebne, družbene, službene, uporabnikove in strokovne vrednote.

2. Premislite, kateri etični standard iz kodeksa etike je uporaben, in ugotovite, ali na situacijo vplivajo zakoni ali politike.
3. Razmislite o možnih posledicah, ki bi jih imele različne odločitve.
4. Identificirajte, kdo bo imel koristi in kdo bo utrpel škodo v posameznem primeru.
5. Posvetujte se s supervizorji, kolegi ali pravnimi svetovalci, da preverite najboljšo pot ukrepanja.

Etično odločanje v socialnem delu tako ni enostaven ali linearen proces, temveč zahteva preplet teoretičnega znanja, osebnih vrednot in vrlin, profesionalnih standardov in praktičnih strukturiranih strategij, ki strokovnjakom omogočajo odgovorno in premišljeno ravnanje v kompleksnih situacijah.

1.1.4 Etični kodeks socialnih delavcev in delavk Slovenije

Socialno delo je poklicna praksa, ki je utemeljena v določenih stališčih in vrednotah in usmerjena s kodeksom etike in vrsto sprejetih liberalnih in humanitarnih prepričanj (Horne, 1999). Etični kodeks je temeljni dokument, ki usmerja profesionalno ravnanje socialnih delavcev in je ključnega pomena za vzpostavitev identitete ter statusa poklica. Etični kodeks s temeljnimi vrednotami stroke, kakor tudi zapisana sprejeta pravila, načela in postopki ravnanja v delu, so potrebni tudi zato, ker vsak ne more sam po sebi imeti vseh lastnosti, vrlin in sposobnosti pravilnega ravnanja in dobre presoje v vsaki situaciji (Banks, 2001).

Čeprav obstajajo nacionalne razlike v etičnih kodeksih zaradi zakonodajnih okvirjev, družbeno-kulturnih razlik in odnosov do države blaginje, so si številni kodeksi v osnovi podobni. Mnogi so nastali na podlagi že obstoječih dokumentov in izražajo podobne temeljne vrednote. Vendar pa večina etičnih kodeksov ne upošteva neposredno družbenega in ekonomskega konteksta socialnega dela, kar pomeni, da pogosto ostajajo na bolj abstraktni in idealizirani ravni (Sobočan, 2011).

V kodeksu etike socialnih delavk in delavcev Slovenije (2021) so našteje in utemeljene temeljne vrednote, načela in etični standardi socialnega dela v Sloveniji.

Spoštovanje človekovega dostojanstva in integritete je eno ključnih načel kodeksa. Socialne delavke se zavezujejo, da bodo svoje delo usmerjale v korist uporabnikov, pri čemer varujejo njihovo zasebnost in pravico do samoopredelitve. Uporabnike obravnavajo kot celostne in

edinstvene osebe, katerih vključevanje v procese odločanja je nujno za krepitev njihove avtonomije. Enako pomembno je načelo socialne pravičnosti, ki socialne delavce zavezuje k opozarjanju na družbene neenakosti, k odpravljanju diskriminacije in prizadevanju za pravične družbene spremembe. Pri svojem delu so dolžne javno govoriti o položaju zapostavljenih skupin ter zagovarjati zakonodajne in socialno-politične rešitve, ki izboljšujejo življenjske razmere teh skupin. Kodeks poudarja tudi spoštovanje raznolikosti. Socialne delavke prepoznajo in cenijo individualne, družinske, skupinske in kulturne razlike ter zavračajo vsakršno obliko diskriminacije. Pri tem zagovarjajo vključujočo družbo, ki spoštuje kulturne pravice, vendar ne na račun kršenja človekovih pravic. Profesionalna integriteta kot osrednja vrednota kodeksa od socialnih delavcev zahteva odgovorno, etično in pošteno delovanje. Zavračajo zlorabo položaja za osebne koristi in dosledno spoštujejo strokovna načela ter znanstvena spoznanja socialnega dela. Kodeks je zavezujoč za vse, ki se ukvarjajo s socialnim delom, ne glede na njihovo izobrazbo ali področje delovanja (Društvo socialnih delavk in delavcev, 2021).

Etični kodeksi v socialnem delu so temeljni dokumenti za profesionalizacijo poklica, saj zagotavljajo javno zavezanost določenim načelom in vrednotam ter usmerjajo strokovne delavce pri njihovem delovanju. Hkrati odražajo specifične družbeno-kulturne in pravne razmere posameznih držav, a ostajajo zavezani univerzalnim vrednotam, kot so dostojanstvo, pravičnost in spoštovanje človekovih pravic. Kljub njihovim omejitvam in abstraktnosti so etični kodeksi pomembno orodje za krepitev profesionalne integritete in refleksivne prakse v socialnem delu (Sobočan, 2011).

1.1.5. Učenje etike v socialnem delu

Študentke socialnega dela med izobraževanjem spoznavajo praktične metode in teoretične osnove socialnega dela ter se učijo o filozofiji, vrednotah, etičnem kodeksu in načelih stroke. V času študija so seznanjene s kodeksom etike in poslanstvom socialnega dela, ki zagovarja družbeno blaginjo, spoštovanje človekovih pravic, solidarnost, enakopravnost ter trajnost (Društvo socialnih delavk in delavcev, 2021).

Dodiplomski študij socialnega dela na Fakulteti za socialno delo traja štiri leta. Predmetnik je široko zastavljen in zajema tako specifično socialnodelovne predmete kakor predmete drugih

strok, ki dodajajo socialnemu delu pomemben prispevek. V 3. letniku dodiplomskega študija študenti in študentke izberejo enega izmed šestih modulov, ki predstavljajo različna področja socialnega dela, in tako do konca 4. letnika pridobivajo več učnih vsebin iz izbranega konkretnega področja. Izbirni moduli študijskega programa so: Duševno zdravje v skupnosti, Psihosocialna podpora in pomoč, Socialna pravičnost in vključevanje, Socialno delo s starimi ljudmi, Socialno delo v delovnem okolju in Socialno delo z mladimi. Prav tako v celotnem trajanju izobraževanja poteka obvezna praksa, saj se le tako da spoznati socialno delo v njegovi konkretni pojavi obliki. Na koncu študija naj bi študentke prevzele etično in profesionalno odgovornost, ki jo zahteva poklic socialnega delavca (Predstavitveni zbornik Fakultete za socialno delo, 2024).

Študentke Fakultete za socialno delo največ o etiki izvejo v okviru modula Socialna pravičnost, kjer je obvezen modulski predmet *Etika v socialnem delu* v 3. letniku dodiplomskega študija. Vsebina predmeta spodbuja kritično razmišljanje o etičnih dilemah, vrednotah in zakonodajnih okvirih v socialnodelovni praksi ter študentke opremi z orodji za etično odločanje v kompleksnih situacijah (Fakulteta za socialno delo, b. d.). Ostale študentke, ki niso izbrale omenjenega modula, nimajo predmetov, ki bi neposredno obravnavali etiko, vendar se z etičnimi vprašanji lahko srečujejo v okviru drugih predmetov in prakse, kjer se te teme prepletajo z različnimi vidiki socialnega dela.

Prav vprašanje, kako poučevati etiko, je pomembno tudi širše. Congress (2000) meni, da etika ne bi smela biti le ločen predmet, temveč bi morala biti na različne načine vgrajena v celoten učni načrt izobraževanja za socialno delo. Z vključevanjem etičnih razprav in dilem v različne predmete lahko študenti nenehno preizprašujejo in uporabljajo etična načela v različnih kontekstih. Pri tem izpostavlja tudi vlogo profesorjev, ki ne bi smeli biti le prenašalci znanja, temveč tudi vzorniki – njihovo etično vedenje in odločanje namreč pomembno vpliva na študente.

Najbolj pogosta metoda za proučevanje strokovne etike je na podlagi primerov. Etični primer običajno predstavlja situacijo, v kateri gre za etična vprašanja, ki spodbudijo razpravo o najboljšem ravnanju vpletenih strokovnjakov. Ti primeri so lahko kratke pripovedi, bodisi izmišljene bodisi utemeljene na resničnih dogodkih, in so namenjeni vključevanju sodelujočih v etično odločanje (Banks, 2020). Učenje iz resničnih primerov, razprave o njih

in kritični razmislek so ključnega pomena, saj študentkam omogočajo globlje razumevanje kompleksnosti etičnih dilem. Tak pristop jih ne le seznaja s teoretičnimi koncepti, temveč jih tudi aktivno pripravlja na soočanje s podobnimi izzivi v njihovi poklicni praksi (Congress, 2000). Banks (2020) opozarja tudi na nekatere omejitve kratkih etičnih primerov, kot sta njihova nekontekstualiziranost in osredotočenost na dejanja namesto na motivacijo in čustva udeleženih. Da bi to presegla, uvaja koncept *zgodbe o etičnem primeru*, ki z zagotavljanjem podrobnejšega konteksta in razvoja likov omogoča globlje sodelovanje z bralcem ter spodbuja bolj niansirano analizo, na primer z uporabo okvirov, kot sta etika vrlin ali etika skrbi. S tem se približuje pristopu pripovedne etike, ki pridobiva vse večji pomen, saj poudarja vlogo osebnih zgodb, zlasti pripovedi uporabnikov v medicini in socialnem delu, pri spodbujanju empatije, etične občutljivosti in širšega moralnega razumevanja.

Na to opozarja tudi Sobočan (2011), ki ugotavlja, da je moralno občutljivost, motivacijo in značaj težje razviti kakor moralno presojanje na podlagi etičnih načel. Tradicionalni pristopi k poučevanju etike, ki temeljijo na analizi etičnih dilem, so pogosto osredotočeni na delovanje v konkretnih primerih, pri čemer so motivacija, čustva in kompleksne mreže odnosov med vpletenimi osebami pogosto zapostavljeni. Prav tu se kaže pomen pripovedne etike, ki temelji na resničnih osebnih primerih in je dobro kontekstualizirana, omogoča bolj celostno razumevanje etičnih vprašanj in spodbuja razvoj moralne občutljivosti.

Nazadnje Congress (2000) poudarja, da etika ni enkratna lekcija, temveč neprekinjen proces učenja, ki se razvija skozi celotno poklicno pot. Socialne delavke spodbuja k nenehnemu strokovnemu izpopolnjevanju, na primer prek delavnic in usposabljanj, s čimer lahko ohranjajo aktualno etično znanje ter se učinkoviteje soočajo z novimi etičnimi izzivi v praksi.

1.3 Augusto Boal in gledališče zatiranih

Augusto Boal se je rodil 16. marca 1931 v Riu de Janeiru v Braziliji. Izobraževal se je na Univerzi Columbia v ZDA, kjer je študiral kemijo in gledališče. Njegova strast do gledališča ga je spremljala že od mladosti. Po diplomi se je vrnil v Brazilijo, kjer se je zaposlil v gledališču Arena v São Paulu. Tam je začel razvijati inovativne metode gledališke igre, ki so temeljile na aktivni participaciji občinstva in spodbujanju družbenih sprememb (*Pedagogy and Theatre of the Oppressed*, b.d.).

Boal je bil znan kot predan aktivist, saj so njegove metode uporabljale gledališče kot orodje za osveščanje, opolnomočenje zatiranih in izzivanje nepravilnih družbenih struktur. Navdihoval se je pri delih brazilskega pedagoga Paula Freira, zlasti pri konceptu kritične pedagogike, ki poudarja emancipacijo skozi dialog in aktivno učenje. Temelji na ideji, da večina ljudi trpi takšno ali drugačno obliko zatiranja in da je zatiralske strukture mogoče premagati z družbeno akcijo (Ducca Cisneros, 2019). Zaradi političnih razmer in represije v času brazilske diktature je bil Boal leta 1971 aretiran in prisiljen v izgnanstvo v Argentino, kjer je bival do leta 1976. V tem obdobju je nadaljeval z razvijanjem svoje metode in leta 1974 izdal knjigo *Theatre of the Oppressed*. Leta 1986 se je vrnil v Brazilijo, kjer je nadaljeval svoje delo in ustanovil največji prostor za Gledališče zatiranih. Boal je prejel številna priznanja za svoje dosežke, leta 2008 pa je bil imenovan za ambasadorja miru pri Organizaciji združenih narodov. Umrli je 2. maja 2009 v Riu de Janeiru, vendar njegov vpliv na gledališče in družbeno aktivizem ostaja živ po vsem svetu (Babbage, 1995, v Ducca Cisneros, 2019).

Boalovo delo, znano kot Gledališče zatiranih, se je razvijalo v 70. letih prejšnjega stoletja in nastalo kot del njegovega sodelovanja v programu za pismenost v Peruju, *Operación Alfabetización Integral* (ALFIN). Cilj tega programa je bil marginaliziranim skupnostim omogočiti pismenost v njihovih maternih jezikih ob upoštevanju njihove kulturne raznolikosti. Boal je videl gledališče kot jezik, ki ljudem omogoča izražanje resničnosti in raziskovanje novih pogledov na zatiranje. Njegova metodologija je udeležence, pogosto iz revnih in deprivilegiranih skupnosti, spodbujala k prehodu od pasivnega opazovanja k aktivnemu sodelovanju. Ta pristop se je razlikoval od tradicionalnega gledališča, saj je gledalcem omogočal, da postanejo protagonisti, ki preizkušajo rešitve, razpravljajo o alternativah in vadijo družbene spremembe (Boal, 2008).

Augusto Boal je razvil več ključnih tehnik:

- *Slikovno gledališče*: Udeleženci s svojimi telesi ustvarjajo skulpture ali zamrznjene podobe, ki predstavljajo koncepte, čustva ali družbene situacije. Ta neverbalna metoda udeležencem omogoča, da vizualno izrazijo zapletena vprašanja, gledalce pa povabi k razlagi in razpravi o tem, kar vidijo, kar spodbuja kolektivni razmislek in globlji vpogled v njihove skupne izkušnje. Gledalec ima tudi pravico spremeniti skulpturo, dokler se ne na koncu vsi strinjajo s končno podobo.

- *Forumsko gledališče*: Ta interaktivni gledališki pristop vključuje igranje prizora zatiranja. Člani občinstva so nato povabljeni, da vstopijo v prizor in zamenjajo eno od vlog ter preizkušajo različne rešitve. Ta tehnika omogoča vajo družbenih sprememb, saj udeleženci preizkušajo različne pristope, da bi se uprli zatiranju ali ga premagali.
- *Nevidno gledališče*: Nevidno gledališče, ki se izvaja v javnih prostorih, ne da bi se gledalci zavedali, da gledajo uprizorjeno predstavo, obravnava družbena vprašanja na način, ki izzove spontano sodelovanje mimoidočih. Z brisanjem meje med resničnostjo in predstavo izzove mimoidoče, da se v realnem času soočajo z vprašanji, kot so diskriminacija, revščina ali zloraba, in se o njih sprašujejo.
- *Fotografski jezik in simboli*: Boal je poučeval tudi simbolno in pripovedno predstavljanje s fotografijo, zlasti za tiste, ki jim vizualno izražanje bolj ustreza. Udeleženci s fotoaparati ujamejo elemente svojega vsakdanjega življenja, ki predstavljajo zatiranje. Uporaba fotografije in simbolov omogoča abstraktno predstavitev idej, diskusijo in kolektivno interpretacijo.

Na ta način je Boalovo gledališče zatiranih služilo kot močan participativni proces, ki je marginalizirane skupnosti spodbujal k raziskovanju, izražanju in izpodbijanju struktur moči v njihovih življenjih ter gledališče spremenil v t. i. »vajo za revolucijo«. Končni cilj je bil, da udeleženci postanejo akterji sprememb v lastnih življenjih in da spretnosti, ki so jih razvili v gledališču, uporabijo kot orodje za razumevanje, upiranje in preoblikovanje svoje realnosti (Boal, 2008).

1.3.1. Forumsko gledališče

Forumsko gledališče je oblika interaktivnega gledališča, ki jo je razvil Augusto Boal kot del svojega koncepta Gledališče zatiranih, ki je opisan v prejšnji točki.

Pri forumskem gledališču gre za interaktivno obliko gledališča, v kateri člani občinstva (*spectators*) postanejo aktivni udeleženci oziroma t. i. "spekt-aktorji" (*spect-actors*), saj aktivno sodelujejo pri spreminjanju dogajanja na odru in iščejo rešitve za družbena in politična vprašanja (Boal, 2000).

Pri klasičnem forumskem gledališču skupina nastopajočih predstavi 10- do 15-minutno igro, ki prikazuje nerešeno, konfliktno in običajno zatiralsko situacijo, znano občinstvu. Prizor vključuje osebo (ali skupnost), ki je zatirana, ter nekoga, ki zatira. Po predstavi moderator, imenovan »joker«, povabi občinstvo, da deli mnenja o tem, kaj bi lahko protagonisti na odru storili za rešitev problematične situacije. Joker zbira ideje in nato povabi člane občinstva, da

pridejo na oder, zamenjajo protagonista in vadijo strategije, za katere menijo, da bi lahko prekinile zatiranje lika. Po vsakem odigranem scenariju joker znova povabi občinstvo h kritični oceni predlagane strategije z vprašanji, kot sta: »Ali je ta strategija uspela prekiniti zatiranje lika?« in »Ali ta strategija deluje samo na odru, ali bi lahko delovala tudi v resničnem življenju?« (Miramonti, idr., 2024).

Joker mora slediti določenim pravilom, ki zagotavljajo nevtralnost in odprtost procesa. Njegova naloga ni prepričevati občinstva ali vsiljevati svojih pogledov, temveč izpostavljati le tiste zaključke, ki so očitni. Kot nevtralni posrednik ne sprejema odločitev, temveč zgolj pojasnjuje pravila in ostaja odprt za nepredvidljive izide, ki se lahko pojavijo med predstavo ali diskusijo. Njegova vloga vključuje tudi spodbujanje dialoga; občinstvu postavlja vprašanja, ki odpirajo prostor za razpravo o njihovih idejah in posegih. Pomembno je, da ostaja pozoren na t. i. "čudežne rešitve" – ideje, ki na prvi pogled delujejo idealno, a pogosto niso praktične. Takšne rešitve mora joker kritično obravnavati in občinstvo spodbuditi k razmisleku o njihovi izvedljivosti ter primernosti za obravnavane situacije (Ducca Cisneros, 2019).

Miramonti idr. (2024) so mnenja, da je del priprave na forumsko gledališče tudi oblikovanje estetsko-gledaliških prizorov, kjer je ključna jasna opredelitev glavnega problema in vprašanj, ki se pojavljajo v igri. Proces vključuje improvizacijo, refleksijo in posebne tehnike vaj, s katerimi prizori postanejo bolj povezani in realistični. Pomembno je, da so razmerja moči in statusa jasno izražena, socialne vloge ustrezno prikazane, prizori dovolj kompleksni ter da odražajo dejanske izkušnje in skrbi udeležencev. Poleg tega ima osrednjo vlogo tudi delo na likih, saj igralce pripravi na interaktivno fazo foruma, kjer morajo ustrezno reagirati na predloge občinstva.

Forumsko gledališče se uporablja v številnih kontekstih, čeprav lahko konvencionalni okvir zatiralec-zatirani včasih omejuje učinkovitost v zelo polariziranih konfliktih. Ta struktura lahko nenamerno okrepi binarno perspektivo, kar otežuje njeno uporabo v scenarijih s kompleksnimi, skupnimi odgovornostmi ali dolgotrajnimi konflikti med skupnostmi. V ta namen so nekateri praktiki forumskega gledališča metodo kontekstualno prilagodili njihovim potrebam (glej na primer Alon, 2011; Miramonti, idr., 2024; Lines, idr., 2024). Različne priredbe Forumskega gledališča so pomembne, ker pomagajo ljudem v konfliktih videti več kot le zatiralce in žrtve ter spodbujajo bolj odprt dialog in skupno razumevanje za skupno reševanje problemov (Miramonti, idr., 2024).

1.3.1.1. Uporaba (forumskega) gledališča v socialnem delu

Gledališče se že dolgo uporablja kot orodje za izobraževanje, družbene spremembe in politično angažiranost. Temelji na bogati zgodovini metod, zasnovanih na različnih etičnih in političnih načelih. Radikalne participativne gledališke prakse, kamor spada tudi forumsko gledališče, so postale močan okvir za obravnavo družbenih vprašanj (Rifkin, 2010). Krovni izraz, ki označuje gledališke pobude in procese, katerih cilj je predvsem družbeni učinek, ne pa estetska vrednost, je socialno gledališče. Take oblike gledališča so lahko zelo dragocene za socialno delo (Ducca Cisneros, 2019).

Raziskovalni prispevki, ki obravnavajo povezavo med gledališčem (forumskim ali sorodnimi oblikami) in socialnim delom, sicer obstajajo, vendar so zelo redki. Različni avtorji se osredotočajo na različne doprinose gledališča k socialnem delu.

Nekateri avtorji se osredotočajo na to, kako lahko gledališče zatiranih, skladno s svojim prvotnim namenom, zmanjšuje razkorak med marginaliziranimi skupinami ter nosilci moči in oblikovalci politik ter na ta način spodbuja družbene spremembe (glej na primer Lathouras idr., 2016, Wrentschur, 2021). Linda Vanina Ducca Cisneros (2019) poudarja, da si gledališče zatiranih in socialno delo delita temeljne vrednote, kot sta pravičnost in spodbujanje dialoga. S participativnimi procesi gledališče odpira prostor za skupinsko razpravo in reševanje problemov, kar uteleša načela socialnega dela.

Številni avtorji poudarjajo opolnomočenje kot ključno funkcijo forumskega gledališča (glej na primer Boehm in Boehm, 2003; Dutta, 2015; Puvaneyshwaran, 2024). Puvaneyshwaran (2024) je raziskoval uporabo forumskega gledališča pri delu z marginaliziranimi mladoletnimi prestopniki v Singapurju. Raziskava je zajemala delavnice gledališča zatiranih, ki so trajale 9 tednov in vključevale dejavnosti, namenjene grajenju zaupanja, spodbujanju kritične zavesti in deljenju osebnih zgodb. Mladi so na podlagi osebnih izkušenj, zlasti povezanih z rasno diskriminacijo in srečanji z avtoriteto, soustvarili scenarije in jih prikazali pred občinstvom, ki so ga sestavljali vrstniki in ostali relevantni udeleženci. Gledalci so bili povabljeni, da zamenjajo glavne junake v predstavi in predlagajo alternativne rešitve za prikazane situacije zatiranja, kar je spodbujalo kritično sodelovanje in razpravo. Rezultati so pokazali, da gledališče spodbuja kritično razmišljanje, izboljša samozavest, krepi občutek solidarnosti in odgovornosti ter mladoletnikom omogoča razvoj skupnostnih vezi. Podobno

Amnon in Esther Boehm (2003) ugotavljata, da je socialno gledališče pomembno orodje za opolnomočenje žensk. Njuna študija je bila osredotočena na skupino šestih žensk iz Jaffe v Izraelu, ki so se spopadale z ekonomskimi in socialnimi izzivi. Pod vodstvom socialnega delavca in gledališkega režiserja so pripravile in izvedle gledališko igro. Izkušnja je pokazala, da tako sodelovanje ženskam omogoča izražanje lastnega glasu, krepitev samozavesti in ustvarjanje občutka skupnosti, kar je ključnega pomena za kolektivno opolnomočenje. Gledališko prizorišče je za njih postalo platforma, na kateri so lahko izpodbijale družbene norme in začele dialog s skupnostjo ter tako ozaveščale o vprašanjih, ki vplivajo na njihova življenja (Boehm in Boehm, 2003).

Forumsko gledališče je dragoceno tudi kot metoda raziskovanja v socialnem delu. Wrentschur (2021) ga opisuje kot »dramatično raziskovalno orodje«, kjer estetski prostor predstave postane platforma za sociološke eksperimente. Avtor meni, da forumsko gledališče lahko služi kot metodologija participativnega raziskovanja v socialnem delu z vključevanjem udeležencev in skupnosti v interaktivni in ustvarjalni proces reševanja družbenih problemov. Ta pristop udeležencem omogoča, da individualne izkušnje zatiranja, izključenosti ali neenakosti preoblikujejo v skupne gledališke pripovedi, ki spodbujajo razmislek in kolektivno reševanje problemov. Skupina skozi gledališke procese raziskuje zatiranje, preizkuša alternative in generira znanja, ki presegajo tradicionalne raziskovalne metode. Dramska orodja, kot so geste, prostor in gibanje, so ključnega pomena, saj metodo naredijo dostopno različnim občinstvom in jo ločijo od akademskih okvirov. Ta pristop odpira nove možnosti za vključevanje marginaliziranih skupin v raziskovalne procese.

Rifkin (2010) izpostavlja vlogo participativnega gledališča v izobraževanju socialnega dela. Študenti lahko v varnem okolju vadijo reševanje kompleksnih socialnodelavnih dilem, raziskujejo etična vprašanja ter razvijajo kritično mišljenje in sposobnost za razumevanje razmerij moči. Pomembno vzporednico med gledališčem in socialnim delom vidi tudi v vlogi facilitatorja oziroma jokerja, ki podobno kot socialne delavke spodbuja raziskovanje in aktivno participacijo vseh udeleženi brez vsiljevanja rešitev.

Vieites (2016) poudarja, da ima gledališče številne elemente, ki so lahko dragoceni za prakso socialnega dela. Kot javni prostor omogoča srečevanje in komunikacijo med ljudmi, kar udeležencu daje občutek pripadnosti, glasu in prisotnosti v družbi. Poleg tega je gledališče kolektivna dejavnost, kjer so ključni skupinski procesi, kot so razprave, pogajanja in sprejemanje odločitev. Te izkušnje pomagajo posamezniku pridobiti samozavest in se

učinkoviteje soočiti z nepravičnimi situacijami. S svojo simbolno naravo gledališče omogoča spremembe na kognitivni, čustveni, kulturni in socialni ravni. Ustvari varen prostor, kjer lahko posameznik raziskuje konflikte in dogodke ter se uči v varnem okolju. Prav tako je to prostor srečanja z drugimi in s posameznikovo lastno notranjostjo. Obenem pa je gledališče lahko zabavno in razvedrilno, kar prispeva k osebni dobrobiti in celostnemu počutju posameznika (Vieites, 2016 v Ducca Cisneros, 2019).

2. Opredelitev problema

Etika je temeljno področje socialnega dela, saj usmerja strokovne odločitve in oblikuje odnose z uporabniki, skupnostjo in širšo družbo. Socialne delavke se vsakodnevno soočajo s kompleksnimi situacijami, v katerih se prepletajo različne vrednote, pravice in odgovornosti, pogosto brez enoznačnih rešitev. Prav zaradi teh izzivov menim, da je sposobnost etičnega presojanja ključna za odgovorno in kakovostno strokovno prakso.

Poklic socialne delavke presega zgolj tehnično izvajanje nalog, saj vključuje delovanje v širšem družbenem kontekstu in spoštovanje temeljnih vrednot, kot so pravičnost, dostojanstvo in solidarnost. To prinaša zahtevne situacije, v katerih se socialne delavke srečujejo z dilemami, ki zahtevajo tehtno presojanje in iskanje ravnovesja med različnimi interesi. Prav ti izzivi so me v času študija na Fakulteti za socialno delo pritegnili, saj se mi zdi ključno razumeti, kako posamezniki sprejemajo odločitve v takšnih okoliščinah ter kako lahko izobraževanje podpira razvoj etičnega mišljenja. V zaključnem magistrskem delu tako želim raziskati, kako študentke socialnega dela prepoznavajo in rešujejo etične dileme iz prakse ter kako se odzivajo v situacijah, kjer so potrebne hitre, a premišljene odločitve.

Pri izbiri metodologije sem želela stopiti izven klasičnih raziskovalnih okvirjev in raziskovanju pristopiti na inovativen ter ustvarjalen način, ki presega običajne metode ter vključuje elemente izkustvenega učenja. Zato sem izbrala tehniko forumskega gledališča, saj me je zanimalo, ali lahko ta interaktivna metoda pripomore k poglobljenemu razumevanju etičnega odločanja. Metoda forumskega gledališča omogoča, da se študentke aktivno vključijo v simulirane situacije, preizkusijo različne pristope k reševanju socialnodelovnih problemov ter skozi lastno izkušnjo reflektirajo in kritično diskutirajo o izbranih rešitvah. Povezava med etiko v socialnem delu in gledališčem zatiranih se mi zdi smiselna, saj obe področji poudarjata delovanje v kontekstu družbenih neenakosti, odgovornost do drugega ter refleksijo lastne vloge in moči. Gledališče zatiranih, ki ga je zasnoval Augusto Boal,

omogoča izkustveno raziskovanje etičnih dilem, spodbuja kritično mišljenje ter ustvarja prostor za dialog in participacijo. Ta metoda tako ponuja orodje za razvoj etične občutljivosti, razumevanje kompleksnih situacij odločanja in krepitev zavesti tudi o strukturnih pogojih, ki vplivajo na življenja uporabnikov.

V empiričnem delu magistrske naloge me je tako posebej zanimalo, ali lahko ta pristop prispeva k razvoju etičnega presojanja in večji samozavesti pri soočanju z etičnimi dilemami med študentkami socialnega dela. Moj cilj je bil ugotoviti, ali bi lahko forumsko gledališče postalo učinkovito orodje za učenje etike v socialnem delu. Ker gre za dokaj nov pristop, me je posebej zanimalo, ali bi ga bilo mogoče v prihodnje vključiti v izobraževalni proces kot dodaten način za razvijanje kompetenc na področju etičnega odločanja ali pa kot novo raziskovalno metodo v socialnem delu in sorodnih disciplinah.

2.1. Predstavitev primerov etičnih dilem

V nadaljevanju bom predstavila primere treh etičnih dilem, ki sem jih uporabila v svoji raziskavi. Vse primere dilem in scenarije za igralce sem izdelala sama, pri čemer sem črpala navdih iz literature, zlasti iz del Banks in Nohr *Practising Social Work Ethics Around the World: Cases and Commentaries* (2012) in pa Banks in Gallagher *Ethics in Professional Life: Virtues for Health and Social Care* (2008), ki vsebujejo praktične primere različnih etičnih dilem v socialnem delu po svetu. Kljub temu sem se odločila, da nobenega izmed obstoječih primerov iz knjig ne vključim v raziskavo neposredno, saj sem želela oblikovati situacije, ki so smiselne v našem geopolitičnem kontekstu, realistične za slovensko okolje ter dovolj pogoste, da bi jih študentke socialnega dela lahko morda celo prepoznale iz lastnih izkušenj na praksi. Največji navdih za vsebinsko oblikovanje dilem je v resnici izhajal prav iz mojih lastnih praktičnih izkušenj, pridobljenih v času petletnega študija na Fakulteti za socialno delo. Ključno vlogo so imeli tudi pogovori s socialnimi delavkami na različnih učnih bazah, kjer sem skozi leta opravljala študijsko prakso, razprave s sošolkami na mentorskih srečanjih na fakulteti ter izmenjave naših osebnih izkušenj in etičnih dilem. Na ta način menim, da so nastali primeri, ki odražajo realne izzive, s katerimi se socialne delavke pri nas srečujejo v svojem vsakdanjem delu.

Prizadevala sem si tudi za raznolikost primerov, tako da bi vsak predstavljal drugo kategorijo etične dileme, ki bi bila v odigranem odlomku na podlagi scenarijev jasno prepoznavna. Pomembno mi je bilo, da so primeri ne le realistični in raznoliki, temveč tudi čim bolj

preprosti in jasni. Seveda je težko objektivno določiti, kaj je za nekoga enostavno, saj na naše etično odločanje in interpretacijo situacij vplivajo številni dejavniki, vključno z osebnimi izkušnjami. Želela pa sem, da predstavljajo študentkam izziv in da pokažejo, da ni lahke, očitne in enoznačne rešitve. Prav tako sem se namenoma izogibala primerom, ki bi vključevali teme, kot so (spolno) nasilje, zloraba, smrt v družini ali odvzem otrok, čeprav prav takšne situacije vsebujejo morje etičnih dilem, s katerimi se socialne delavke srečujejo pri njihovem delu. Ta odločitev je bila zame ključna predvsem iz dveh razlogov. Po eni strani je bila pomembna zaradi metodološke zasnove raziskave, ki zahteva igranje vlog in vživljanje v situacije, pri čemer bi pretirano kompleksne teme lahko otežile izvedbo. Po drugi strani sem želela upoštevati čustveno komponento, saj bi preveč obremenjujoče vsebine lahko negativno vplivale na sodelujoče. S tem sem želela zagotoviti, da ostanejo primeri dovolj dostopni za analizo etičnih dilem, ne da bi hkrati predstavljali nepotrebno psihološko obremenitev za udeleženske raziskave.

V naslednjih točkah predstavljam tri situacije, ki sem jih – na podlagi prej opisanih kriterijev – izbrala kot primere etičnih dilem v socialnem delu in jih v raziskavi obravnavala s pomočjo metode forumskega gledališča. Vsi primeri temeljijo na srečanju med socialno delavko in enim uporabnikom oziroma uporabnico ter osvetljujejo različne etične izzive. Čeprav forumsko gledališče tradicionalno temelji na prikazu zatiranja in dinamike med zatiralcem in zatiranim, sem ga v tej raziskavi prilagodila potrebam le-te in tako uporabila kot metodo za raziskovanje in poučevanje etičnega odločanja. Kljub tej prilagoditvi pa ostaja povezava s temeljnimi vprašanji socialnega dela, saj se to kot stroka neizogibno ukvarja z vprašanji družbene neenakosti, moči in pravičnosti, ki so v primerih vključena tudi posredno.

2.1.1 Primer 1 – *meje v odnosu*

Prvo dilemsko situacijo bi lahko uvrstili med dileme, ki se dotikajo vprašanj osebnih in profesionalnih mej oziroma t. i. dvojnih odnosov v socialnem delu.

Prizor se odvija v majhnem mestu, kjer so socialne delavke poznane v lokalni skupnosti in pogosto srečujejo uporabnike tudi naključno, zunaj delovnega okolja. Socialna delavka je zaposlena v javnem sektorju. Sodeluje z Maksom, 30-letnim moškim, ki se spopada z depresijo in osamljenostjo, poleg tega pa je nedavno ostal brez službe. V zadnjih nekaj mesecih je socialna delavka pomagala Maksu pri prijavi na različne socialne denarne pomoči, ga povezala z dnevnim centrom za duševno zdravje ter mu nudila svetovanje in čustveno

podporo. Vzpostavila sta dober delovni odnos, Maks se ob pogovoru z njo počuti slišane in razumljenega.

Neko nedeljo je socialna delavka zunaj s prijateljico, ko po slučaju v lokalni kavarni naleti na Maksa. Zdi se, da je nemiren in čustveno vznemirjen. Na samem ji zaupa, da se počuti preobremenjenega in ne ve več, na koga naj se obrne. Počuti se osamljenega in ne vidi osebnega napredka, kljub temu da si za to prizadeva. Nato izrazi željo po prijateljskem odnosu s socialno delavko zunaj formalnih socialnodelovnih srečanj in doda, da bi mu to zelo pomagalo zmanjšati občutek osamljenosti. Socialna delavka čuti sočutje do njega in skrbi jo, da bi zavrnitev lahko povzročila, da bi se Maksova osamljenost tako še poglobila, hkrati pa ve, da je ohranjanje jasnih profesionalnih mej v delovnem odnosu zelo pomembno.

Socialna delavka se v tem primeru sooča z etično dilemo med željo, da bi osebno pomagala Maksu in mu olajšala stisko, ter strokovno dolžnostjo, da ohrani profesionalne meje v njunem odnosu. Na eni strani jo skrbi, da bi zavrnitev prijateljskega odnosa še poglobila njegovo osamljenost in negativno vplivala na njegovo duševno stanje. Na drugi strani pa razume, da prehod iz profesionalnega v osebni odnos lahko ogrozi njeno objektivnost, zmanjša učinkovitost pomoči ter vodi v morebitne konflikte interesov. Razpeta je med svojo etično dolžnostjo spoštovati profesionalne meje in osebno empatijo do njegove težke situacije.

Scenarij opisanega primera dileme, ki so ga igralke uporabile kot vodilo pri igranju, je priložen na koncu naloge v točki »Priloge«.

2.1.2 Primer 2 – *kulturna občutljivost*

Drugi primer se dotika pomembnega koncepta v socialnem delu – kulturne senzibilnosti oziroma občutljivosti, ki je prikazana skozi dilemo o podpiranju avtonomije uporabnice ali interesov ter vrednot njenih pomembnih drugih.

Socialna delavka je zaposlena v nevladni organizaciji za mlade z migracijskim ozadjem. Nudi jim svetovanje, čustveno podporo in pomaga pri socialnem vključevanju in integraciji. Ena od njenih uporabnic je 18-letno dekle z Bližnjega vzhoda, Leila. Leila je pred kratkim začela obiskovati lokalno univerzo in si želi vključiti v socialno življenje, sklepati prijateljstva in raziskovati priložnosti v novem okolju. Vendar njena družina, zlasti oče, meni, da bi morala biti njena vloga bolj osredotočena na dom in družino, z omejenim vključevanjem v družbene dejavnosti zunaj doma. Leila pove socialni delavki, da sicer spoštuje očetove želje in razume

pomen družine, vendar se zaradi teh zahtev počuti omejeno. Deli, da se bori z usklajevanjem svoje želje po neodvisnosti in pričakovanji očeta, ki so globoko zakoreninjena v kulturnih in patriarhalnih vrednotah. Ta konflikt vpliva na njeno duševno zdravje, saj jo neprestano skrbi, da bo razočarala svojo družino, če bo sledila svojim osebnim željam.

Socialna delavka se v tem primeru sooča z etično dilemo med spoštovanjem Leiline avtonomije in pravice do samoodločanja ter upoštevanjem kulturnih vrednot in družinskih pričakovanj. Zaveda se, da je Leilina želja po socialnih stikih in osebnem razvoju pomembna za njeno duševno zdravje in vključevanje v socialno življenje. Vendar se zaveda tudi globoko zakoreninjenega kulturnega pomena prepričanj Leilinega očeta in tveganj, s katerimi bi se Leila lahko soočila, kot sta morebitna zavrnitev družine ali kulturna izolacija, če bi ravnala v nasprotju z željami svoje družine. Socialna delavka mora tudi premisliti, do katere mere in na kakšen način se sploh lahko vključi v ta družinski konflikt, a ve, da je njeno poslanstvo v največji možni meri poskrbeti za dobrobit uporabnice.

Scenarij opisanega primera dileme, ki so ga igralke uporabile kot vodilo pri igranju, je priložen na koncu naloge v točki »Priloge«.

2.1.3 Primer 3 – *zaupnost in ogroženost*

Zadnji primer pa bi lahko klasificirali med dileme o ohranjanju zaupnosti nasproti z odgovornostjo o poročanju in ukrepanju ob zaznavi morebitne škode.

Socialna delavka je zaposlena na srednji šoli, kjer svetuje dijakom, ki se soočajo z različnimi izzivi, vključno z učnim stresom, socialno izključenostjo in težavami v duševnem zdravjem. Ena od njenih uporabnic, Mia, 15-letno dekle, se spopada s socialno anksioznostjo. V preteklosti je tudi večkrat bila tarča posmeha in ustrahovanja s strani sošolcev in nima velike socialne mreže. Mia je sčasoma razvila zaupen odnos s socialno delavko in končno našla zase varen prostor, kjer lahko odkrito deli svoja čustva in izkušnje. Na nedavnem srečanju Mia socialni delavki razkrije, da je slišala pogovor med sošolci, ki načrtujejo fizičen obračun z Alexom, ki je bil izbran kot nova tarča ustrahovanja. Mia vztraja, da se ne želi vpletati v situacijo, in prosi socialno delavko, naj tega ne pove nikomur, saj se boji, da bi v nasprotnem primeru prišlo do nadaljnjega ustrahovanja proti njej. Prav tako pravi, da bi to porušilo njeno zaupanje do socialne delavke.

Socialna delavka se v tem primeru sooča z etično dilemo med varovanjem zaupanja uporabnice in dolžnostjo zaščite drugega dijaka pred morebitno škodo. Čeprav je Mia jasno izrazila zaskrbljenost glede situacije, se socialna delavka zaveda, da je treba možnost nasilja nad Alexom jemati resno. Če socialna delavka ukrepa, bo tako zaščitila Alexa, vendar tvega, da bo porušila Miino zaupanje, ki se je gradilo dolgo časa, in morda Mio odvrnila od tega, da bi v prihodnosti še poiskala pomoč.

Scenarij opisanega primera dileme, ki so ga igralke uporabile kot vodilo pri igranju, je priložen na koncu naloge v točki "Priloge".

2.2 Raziskovalna vprašanja

RV1: Kako študentke socialnega dela prepoznajo in razumejo etične dileme iz prakse socialnega dela?

RV2: Kako študentke socialnega dela rešujejo etične dileme v simuliranih situacijah?

RV3: Kako uporaba tehnike forumskega gledališča vpliva na razvoj etičnega mišljenja študentk socialnega dela?

RV4: Kako se etični kompas študentk socialnega dela razvija skozi izobraževanje in ali bi forumsko gledališče k temu lahko pozitivno prispevalo?

RV5: Kateri so najpogostejši izzivi, s katerimi se soočajo študentke pri reševanju etičnih dilem iz prakse socialnega dela?

3. Metodologija

3.1 Vrsta raziskave

Raziskava je empirična, saj sem z uporabo tehnike forumskega gledališča opazovala in analizirala, kako so študentke socialnega dela reševale etične dileme v simuliranih situacijah, hkrati pa sem pridobila podatke iz diskusij in refleksij, kar pomeni, da je temeljila na konkretnih, izkustvenih izkušnjah udeleženk. Raziskava je tudi kvalitativna, saj nisem analizirala številčnih rezultatov, temveč interpretirala besedne odzive, vedenje in miselne procese udeležencev (Mesec, 2009).

Metodologija forumskega gledališča ima po mnenju Wrentschur (2021) tudi veliko vzporednic s participativnim akcijskim raziskovanjem. Čeprav moja raziskava ni zasnovana kot klasično participativno akcijsko raziskovanje, vsebuje več njegovih ključnih značilnosti. Tehnika forumskega gledališča spodbuja aktivno participacijo udeležencev, ki ne nastopajo zgolj kot raziskovani subjekti, temveč tudi kot soustvarjalci vsebine. Skozi igro vlog, iskanje možnih rešitev in skupinsko refleksijo raziskujejo kompleksne etične dileme. Ta proces vključuje elemente skupinskega učenja, kritične analize ter cikličnega pristopa (prepoznava problema – ukrepanje – razmislek), kar je značilno tudi za participativno akcijsko raziskovanje (Wrentschur, 2021).

Vendar raziskava ne izpolnjuje vseh kriterijev akcijskega raziskovanja v socialnem delu. Udeleženke niso vključene v oblikovanje raziskovalnih vprašanj ali analizo podatkov, raziskava ne vključuje ranljive skupine in njen neposredni cilj ni implementacija sprememb v praksi. Glavni namen ostaja raziskovanje in razumevanje procesov etičnega odločanja, ne pa načrtna intervencija. Zato lahko zaključim, da raziskava metodološko vključuje elemente participativnega akcijskega raziskovanja, zlasti v smislu sodelovanja, refleksije in skupinskega učenja, vendar v celoti ne ustreza njegovim ciljem in strukturi.

3.2 Merski instrument

Moj merski instrument, torej orodje, s katerim sem zbirala podatke za raziskavo, so bili vnaprej pripravljeni scenariji treh različnih etičnih dilem, kot je bilo opisano v prejšnjem poglavju (2. Opredelitev problema). Poleg tega sem kot merski instrument uporabila tudi polstrukturiran vprašalnik, ki je služil kot vodilo za zaključno ustno refleksijo z udeleženkami. Vsebuje ključne tematske sklope, ki sem jih želela raziskati v okviru svoje

naloge. Vprašalnik obsega 8 vprašanj odprtega tipa, kar pomeni, da udeleženke niso izbirale med vnaprej ponujenimi odgovori, temveč so nanje odgovarjale prosto (Mesec, 2009). Vprašanja, ki sem jih pripravila za končno refleksijo so naslednja:

1. Kakšna je bila ta izkušnja za vas (kaj vam je bilo všeč in kaj ne)?
2. Do katerih novih spoznanj ali ugotovitev ste prišle tekom srečanja?
3. Na kakšen način ste prišle do predlogov rešitev, kakšen je bil vaš miselni proces pri posameznem primeru?
4. Kakšni so bili izzivi, s katerimi ste se soočale pri reševanju teh dilem?
5. Ste se v praksi že srečale s kakšnim podobnim primerom?
6. Ste se že kdaj predhodno srečale s forumskim gledališčem?
7. Kako je po vašem mnenju ta tehnika podprla današnji učni proces?
8. Menite, da je preizkušanje različnih rešitev v simuliranih situacijah koristno za soočanje z etičnimi dilemami v resničnem življenju?

3.3 Populacija in vzorčenje

Populacijo predstavljajo dodiplomski študenti in študentke Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani. Vzorec v raziskavi pa sestavljajo študenti in študentke, ki so v študijskem letu 2024/2025 redno vpisani v 3. letnik dodiplomskega študija na modulu *Socialna pravičnost in vključevanje*. Na srečanju je sodelovalo 10 študentk, kar torej predstavlja celoten vzorec moje raziskave.

Vzorčenje je bilo neslučajnostno, natančneje namensko in priročno, saj sem do udeleženk dostopala s pomočjo mentorice, izr.prof. dr. Ane Marije Sobočan, v okviru njenega predmeta *Etika v socialnem delu*. Takšen način izbire vzorca je bil zame najbolj izvedljiv, hkrati pa tudi vsebinsko ustrezen, saj se tematika etičnih dilem neposredno povezuje z vsebino njihovega predmeta in s cilji moje raziskave. Raziskava je tako lahko potekala kot del učnega procesa, kar je omogočilo naravno vključitev študentk v aktivnosti forumskega gledališča.

Vzorec je torej neslučajnostni, ker vse enote populacije nimajo enake možnosti vključitve, in priročni, saj sem ga oblikovala na podlagi dostopnosti in praktičnosti. Takšen tip vzorčenja je značilen za kvalitativne raziskave, kjer je pomembna predvsem vsebinska relevantnost izbrane skupine in možnost globljega vpogleda, ne pa statistična reprezentativnost (Mesec, 2009).

3.4 Zbiranje podatkov

Metoda zbiranja podatkov je bila opazovanje z udeležbo, saj sem dogajanje neposredno spremljala, obenem pa sem kot moderatorka tudi vplivala na potek samega dogajanja.

Podatke sem zbiralala tudi z metodo spraševanja, saj sem ob koncu srečanja ter občasno med samim potekom udeleženke povprašala o njihovem razmišljanju, občutkih in zaznavah v zvezi z obravnavanimi etičnimi dilemami.

Pred izvedbo glavne raziskave sem 12. 12. 2024 izvedla pilotno raziskavo na Univerzi West Attica v Atenah, v sodelovanju s profesorico Eleni Papouli. Pilotna izvedba ni bila namenjena zbiranju podatkov za analizo, temveč je služila kot preizkus raziskovalne metode. Z njeno pomočjo sem preverila ustreznost pripravljenih scenarijev, strukturo srečanja ter tehnične in organizacijske vidike izvedbe, obenem pa prepoznala morebitne pomanjkljivosti in možnosti izboljšave. Pilotna raziskava mi je tako omogočila refleksijo raziskovalnega postopka in temeljito pripravo na izvedbo raziskave v slovenskem okolju. Več o pilotni raziskavi v posebnem podpoglavju spodaj.

Izvedbo forumskega gledališča v okviru glavne raziskave sem nato izvedla 18. 3. 2025 na Fakulteti za socialno delo, v predavalnici 3, med 9.30 in 12.00 uro. Dogajanje je bilo zvočno in slikovno posneto s kamero, kar mi je omogočilo natančnejšo kasnejšo analizo poteka, interakcij in vsebine. Udeleženke sem na začetku seznanila z namenom snemanja ter jih izrecno obvestila, da bodo posnetki uporabljeni izključno za pripravo transkripta in opisa dogajanja. Prav tako sem jim zagotovila popolno anonimnost pri vsem, kar bodo povedale ali odigrale v okviru srečanja.

3.5 Obdelava podatkov

Na podlagi video posnetka sem podrobno zapisala potek dogajanja na srečanju. Sprva sem pripravila objektivni opis, ki je vključeval dogajanje in konkretne izjave udeleženk, brez interpretacije ali osebnega vrednotenja. V naslednjem koraku pa sem se lotila analize vsebine, kjer sem v dogajanje vnašala lastne interpretacije, navezane na teoretični okvir raziskave, in hkrati vključila osebno refleksijo, ki izhaja iz mojega neposrednega doživljanja vloge moderatorke in raziskovalke.

Rezultate sem nato tematsko razvrstila, pri čemer sem sledila ključnim raziskovalnim vprašanjem in vsebinskim poudarkom, pomembnim za mojo raziskovalno nalogo. Obdelava podatkov je tako neke vrste kombinacija tematske analize in raziskovalne refleksije.

Takšna oblika analize ni najbolj običajna v kontekstu podiplomskega študija; lahko bi tudi dala vtis manjše rigoroznosti ali pristranskosti - vendar ocenjujem, da je v kontekstu kvalitativnih raziskav – še posebej tistih, ki temeljijo na participativnih in refleksivnih pristopih – ustrezna. Moja osebna vpetost kot raziskovalke lahko tako služi kot vir spoznanja, ne zgolj kot morebitna pristranskost.

Proces obdelave podatkov je potekal od konca meseca marca do konca maja 2025.

3.6 Pilotna raziskava

V zimskem semestru 2024/25 sem bila na študijski izmenjavi v Grčiji, kjer sem začela pripravljati in pisati svoje zaključno magistrsko delo. Na tamkajšnji University of West Attica v Atenah sem v sodelovanju s profesorico dr. Eleni Papouli načrtovala raziskavo ter izvedla pilotni projekt forumskega gledališča. Namen pilotne raziskave je bil preizkusiti zame novo raziskovalno metodo, ugotoviti, kako deluje v praksi, na katere vidike moram biti pozorna in kaj bi bilo smiselno izboljšati v nadaljnji izvedbi. Pilotna izvedba je potekala 12. decembra 2024 in je bila izvedena z okoli 20 študentkami in študenti socialnega dela Univerze v Atenah. Skupino mi je pomagala oblikovati profesorica, ki sicer poučuje etiko in je del svojega predmeta odstopila za namen izvedbe pilotnega srečanja. Delavnica je trajala eno uro in je bila v zasnovi podobna kasnejši glavni izvedbi raziskave, a je bila časovno skrajšana.

Pri izvedbi sem sodelovala s tremi igralci, ki so bili izbrani na podlagi osebnih poznanstev. Uprizorili so enake scenarije kot kasneje v glavni raziskavi, le da so bili ti prevedeni v angleščino zaradi sodelovanja z grškimi študenti. Vsebinsko so etične dileme ostale enake.

Zaradi časovne omejitve sem morala izpustiti uvodno sprostitevno aktivnost in smo takoj po kratkem uvodnem pojasnilu prešli na uprizoritev primerov. Po kasnejšem razmisleku, pogovoru s profesorico in dodatnem študiju literature sem se jasno zavedela pomena te začetne aktivnosti za vzpostavitev varnega prostora in povečanje pripravljenosti na sodelovanje.

Na začetku je bilo pri udeležencih čutiti nekaj zadržanosti, ki pa se je z vsakim naslednjim primerom zmanjševala. Aktivnost je naraščala tudi zaradi ponavljajoče spodbude z moje in profesoričine strani. Posebej pomembno je bilo, da smo v nekaterih trenutkih omogočile prevajanje med grščino in angleščino, saj so nekatere izmed sodelujočih izrazile negotovost glede jezika. Zavedala sem se, da je jezikovna bariera dejavnik, ki ga ne morem povsem odpraviti, a sem hkrati vedela, da bo raziskava v Sloveniji potekala v maternem jeziku, s čimer bo ta ovira odpravljena. Na sploh pa so bile študentke kar aktivne in so se v vsakem od primerov vsaj enkrat preizkusile tudi na odru.

V prvem primeru (*meje v odnosu*) je bila prva predlagana in odigrana rešitev ta, da socialna delavka uporabniku predlaga vključitev v dodatne hobije ali organizacije, kjer bi lahko spoznal nove ljudi. Uporabnik pa je na to odgovoril, da se je v preteklosti že večkrat neuspešno poskušal vključiti v različne skupine in dejavnosti ter da si specifično želi preživljati čas z njo, saj med njima že obstaja zaupen in varen odnos. V nadaljevanju je bila predlagana druga rešitev, v kateri socialna delavka prijazno, a odločno utemelji, zakaj mora njegovo povabilo zavrniti. Sklicuje se na etična načela in kodeks socialnega dela ter pojasni, da je postavljanje meja v odnosu z uporabniki ključno za ohranjanje profesionalnosti. Izpostavi, da bi lahko prestop teh meja imel negativne posledice za oba in ogrozil nadaljnji delovni odnos, zato od te odločitve žal ne more odstopiti. Hkrati pa uporabniku jasno sporoči, da si želi nadaljevati sodelovanje in ohranjati varen ter zaupen odnos – vendar znotraj strokovnih okvirov, ki ne vključujejo prijateljskega druženja.

Drugi primer (*kulturna občutljivost*) je pri študentkah sprva sprožil nekaj pomislekov – predvsem v zvezi z vprašanjem, do kod sega odgovornost socialne delavke in kje se začne odgovornost uporabnice, da sama ubesedi svoje želje in potrebe očetu. Ena od študentk je izpostavila, da dilemo primarno vidi pri uporabnici, manj pri socialni delavki. Druga jo je dopolnila z mnenjem, da je ravno zato tudi socialna delavka v etični dilemi, saj ne ve, kako uporabnico ustrezno podpreti – na način, ki bi ji omogočal ohraniti avtonomnost, slediti lastnim željam in obenem spoštovati družinske vrednote. Predlagana rešitev je bila, da se očeta povabi na skupni pogovor, kjer socialna delavka prevzame vlogo neke vrste mediatorke med hčerjo in očetom. Ob tem pojasni, zakaj meni, da je vključevanje uporabnice v širše socialno okolje pomembno za njen razvoj in dobrobit – pri tem pa jasno poudari, da to ne pomeni zanikanja ali zapostavljanja družinskih vrednot, temveč iskanje ravnotežja med različnimi potrebami.

V tretjem primeru (*zaupnost in ogroženost*) so se študentke strinjale, da mora socialna delavka v dani situaciji ukrepati za zaščito dijaka, tudi če to pomeni tveganje za zaupnost odnosa z uporabnico. Eden od predlogov je bil, da socialna delavka uporabnici odkrito pove, da bo morala informacijo posredovati naprej (npr. drugemu učitelju ali ravnatelju), vendar brez razkritja njenega imena – izključno z namenom zaščite dijaka. Pri tem so študentke poudarile pomembnost zagotavljanja anonimnosti in občutka varnosti za uporabnico. Med diskusijo se je pojavil še en predlog: da socialna delavka po končanem pouku čaka pred šolo in se pretvarja, da je tam slučajno – s čimer bi lahko nadzorovala dogajanje in morda preprečila morebitno nasilje. Ob tem sem jih opozorila, da se incident lahko zgodi tudi izven šolskih prostorov, kjer socialna delavka nima več neposrednega vpogleda. Kot alternativno rešitev so nato predlagale še, da bi socialna delavka kontaktirala starše dijaka, ki je žrtev nadlegovanja, in jih prosila, naj pridejo ponj – s čimer bi zmanjšala tveganje, da bi se mu na poti domov kaj zgodilo. Po predstavitvi vseh predlogov in mojem kratkem povzetku razprave se je študentka, ki je prevzela vlogo socialne delavke, odločila za naslednje ravnanje: uporabnici je pojasnila, da mora delovati tako, da zaščiti dijaka, pri čemer ji obljubi, da nihče ne bo izvedel, da je informacijo posredovala prav ona. Uporabila je komunikacijo, ki temelji na zaupanju in skupnem sodelovanju – v smislu: »skupaj ga bova zaščitili in še naprej gradili najin odnos«. Prav tako obvesti odgovorno osebo v šoli glede možnega nasilja.

Ker smo z igranjem primerov že prekoračili časovni okvir in študentk nisem želela dodatno zadrževati, nismo uspeli izvesti zaključne refleksije ali evalvacije v obsegu, kot sem si želela. Na koncu sem se jim tako le zahvalila za sodelovanje in jih povabila, naj delijo morebitne vtise. Prejela sem nekaj pozitivnih povratnih komentarjev – ena študentka je povedala, da se ji zdi razmišljanje o rešitvah na ta način zelo dragoceno, inovativno in zanjo novo. Druga je izpostavila, da jo je navdušila ter inspirirala sama ideja moje raziskave in da ji je bilo srečanje izjemno všeč.

Ključne ugotovitve pilotne raziskave:

- Ena ura je prekratek čas za kakovostno izvedbo: potrebni sta daljša uvodna priprava in zaključna refleksija ter več prostora za vmesne razprave in razmisleke.
- Zaradi časovne omejitve ni bilo mogoče izvesti poglobljene refleksije, kar je pomenilo izgubo pomembnih vsebin o doživljanju, razumevanju dilem in procesih odločanja pri udeleženkah. Na podlagi te izkušnje sem se odločila, da bom v glavno raziskavo na koncu vključila vnaprej pripravljen strukturiran vprašalnik, ki bo služil

kot orodje za sistematično zbiranje povratnih informacij in omogočil boljši vpogled v način razmišljanja ter zaznavanje etičnih dilem s strani študentk.

- Uvodna skupinska aktivnost je nujna za vzpostavljanje varnega prostora, sprostitev in aktivno vključevanje udeleženk. Odsotnost te aktivnosti je bila očitna, saj je uvod brez nje deloval prehitro in nekoliko napeto.
- Izbrani primeri dilem so se izkazali za ustrezne in relevantne, saj so vzbudili razmislek in omogočili konkretno odzivanje študentk. Prav tako so se z nekaterimi primeri lahko poistovetile.
- Študentke so bile aktivne in pripravljene sodelovati, čeprav bi si v idealnih pogojih želela še več diskusije. K omejenosti diskusije sta verjetno prispevala jezik (angleščina) ter moj občutek časovnega pritiska, zaradi katerega morda nisem vedno pustila dovolj prostora za vse odzive.
- Navdušilo me je, da so se v vsakem primeru nekatere študentke opogumile in prevzele vlogo socialne delavke na odru, kar verjamem, da jim je omogočilo pomembno učno izkušnjo in občutek vključenosti v proces.
- Študentke so bile s srečanjem zadovoljne in prepoznavajo smisel takšne učne metode.

4. Rezultati

V tem poglavju na podlagi videoposnetkov izčrpno in čim bolj objektivno (torej brez lastnih interpretacij in vrednostnih sodb) povzemam potek izvedbe forumskega gledališča, ki je potekalo med študentkami 3. letnika Fakultete za socialno delo 18. 3. 2025. Opis vključuje celoten potek srečanja, vse izjave in komentarje udeleženk, njihove poskuse aktivnega vključevanja, vmesne prispevke profesorice ter moje lastno vodenje in odzivanje kot moderatorke. Cilj tega dela je čim bolj nevtrarno prikazati dogajanje, ki je kasneje služilo kot osnova za analizo.

Srečanje sem začela s kratkim uvodom in predstavitvijo načrta dela. Najprej sem se predstavila, povedala, kdo sem in o čem pišem v svojem magistrskem delu. Nato sem udeleženkam predstavila koncept forumskega gledališča, njegov običajni namen ter način, kako bom to tehniko prilagodila za naše srečanje. Razložila sem jim tudi svojo vlogo »jokerja« oziroma moderatorke ter predstavila igralke, ki so prišle z mano.

Sledila je krajša skupinska aktivnost (t. i. »ice breaker«), namenjena sprostitvi vzdušja v skupini, spoznavanju imen prisotnih ter postopnemu uvajanju v gledališki proces skozi kratko igro oziroma vodenno interaktivno dejavnost. Vse udeleženke sem povabila, da se mi pridružijo v krogu. S seboj sem imela naključen predmet – majhno žogo. Vsaka udeleženka je morala, ko je prišla na vrsto, žogo vzeti v roke, povedati svoje ime ter zgolj z mimiko in telesno govorico (brez besed) pokazati, kaj bi ta predmet lahko bil. Na primer, nekdo je lahko z ugrizom nakazal, da si predmet predstavlja kot jabolko ali pa ga dal ob uho in se pretvarjal, da govori po telefonu. Pomembno je bilo, da je vsaka oseba predmetu dodelila drugačno funkcijo, kar je zahtevalo nekaj ustvarjalnosti, hkrati pa spodbudilo sproščenost, igrivost in medsebojno spoznavanje z imeni.

Prvi primer

Po uvodnem delu sem napovedala prvi primer etične dileme o postavljanju meja med uporabnikom in socialno delavko (glej priloge), ki so ga nato igralke uprizorile. Študentke sem povabila k diskusiji in jih vprašala, kaj so opazile v odigranem prizoru, ali so se že kdaj znašle v podobni situaciji ter kako bi same ravnale v takšnem primeru.

Dve udeleženci sta delili svoje osebne izkušnje s prakse. Ena izmed njiju je povedala, da je opravljala prakso na učni bazi, kjer je bilo običajno, da so se zaposleni družili z uporabniki

tudi izven delovnega časa. Kljub temu sama tega ni počela in uporabnikom ni posredovala svojih osebnih kontaktov, saj se ji je zdelo pomembno postaviti mejo. Dodala je, da se je na to čutila kar pripravljeno, saj so se na fakulteti že veliko pogovarjali o pomenu postavljanja strokovnih meja v odnosu z uporabniki in o tem, da ni primerno preiti v prijateljski odnos. Druga študentka je delila, da ji je bilo v prvem letniku zelo težko, ko se je znašla v podobni situaciji, saj ni vedela, kako najbolje ubesediti, zakaj je pomembno postavljati meje in kakšna je njena vloga praktikantke. Razprava je nato pripeljala do ugotovitve, da je prav v prvih letnikih študija postavljanje meja še posebej zahtevno, saj imajo praktikantke vlogo, ki je do neke mere družabna in vključuje vzpostavljanje nekega manj uradnega, skoraj prijateljskega stika z uporabniki, hkrati pa je ta stik omejen na dogovorjen čas in učni proces. Ena izmed študentk je poudarila, da se ji je zdel prikazan primer še posebej zahteven, saj nakazuje na dolgotrajen odnos med socialno delavko in uporabnikom. Izpostavila je, da socialna delavka verjetno čuti veliko empatije do uporabnikove stiske, kar jo lahko postavi pred težko dilemo, saj na eni strani razume uporabnikovo situacijo in bi mu želela pomagati pri občutku osamljenosti, na drugi strani pa ve, da tega ne sme storiti na tak način.

Povzela sem razmišljanja študentk in poudarila skupno ugotovitev, da se torej vse strinjajo, da je v takšni situaciji pomembno postaviti neko mejo. Nato sem jih spodbudila k razmisleku, zakaj menijo, da je to pomembno, in kaj socialna delavka tvega, če ne postavi jasne meje. Študentke so odgovorile, da je to ključno zato, ker morajo vse uporabnike obravnavati enakopravno. Če bi socialna delavka sprejela povabilo enega uporabnika, bi bilo nepravilno zavrniti drugega, kar bi lahko vodilo do osebnih zamer in neenakosti v obravnavi. Prav tako so izpostavile, da se nekomu v prijateljski vlogi svetuje drugače kot nekomu, ki se je nate obrnil kot na uradno osebo, in da mešanje tega dvojega lahko povzroči zameglitev strokovne distance in spremembo pričakovanj uporabnikov do socialne delavke.

Nato smo prešli na iskanje rešitev. Vse udeleženske so se strinjale, da socialna delavka ne bi smela prestopiti te meje in bi morala vabilo uporabnika v prikazani situaciji zavrniti. Povabila sem jih, da prevzamejo vlogo igralke in same poskusijo odigrati rešitev prizora, vendar se kljub večkratnemu vabilu nobena študentka ni javila. Posledično sem predlagala, da igralke ostanejo v svojih vlogah, medtem ko naj študentke podajo jasna in konkretna navodila, kako naj igralka socialna delavka ustrezno ubesedi svojo odločitev.

Prvi predlog je bil, da se socialna delavka situaciji preprosto izogne in uporabniku reče, da nima časa in da mora v tistem trenutku takoj iti domov. Igralke so to različico uprizorile, pri

čemer je bilo očitno, da je med osebo v vlogi socialne delavke in osebo v vlogi uporabnika nastalo neprijetno vzdušje. Socialna delavka je zelo očitno delovala, kot da išče izgovore, da bi se izognila situaciji, medtem ko je bil uporabnik vidno zmeden in je na koncu ostal sam v svojem slabem počutju – brez odgovora na svoje vprašanje, pa tudi brez podpore ali kakršnekoli tolažbe, ki bi mu vsaj za trenutek olajšala stisko, v kateri se je znašel. Nato sem študentke vprašala, kako se jim je zdela takšna rešitev. Vse so se strinjale, da to ni ustrezen pristop, saj morda vsaj navidezno reši situacijo za socialno delavko v trenutku, vendar ne dolgoročno. Ena izmed študentk je priznala, da bi v resničnem življenju v taki situaciji najverjetneje ravnala prav tako – z izmikanjem ali iskanjem izgovorov –, vendar se zaveda, da to ni primerna rešitev, saj dilema socialne delavke in stiska uporabnika tako še naprej ostajata odprti.

Spodbudila sem jih k iskanju drugačne, bolj ustrezne rešitve. Predlagale so, da socialna delavka uporabniku na prijazen način, v jeziku socialnega dela, razloži, da z njim ne more preživljati časa izven uradnih ur, saj bi to lahko vplivalo na njun strokovni odnos. Poudarile so tudi, da bi se socialna delavka lahko sklicevala na dogovor o sodelovanju, ki sta ga verjetno sklenila na prvem srečanju, in uporabniku pojasnila, da se morata dogovorjenih okvirjev držati. Takrat sta najbrž tudi opredelili svoji vlogi, potek srečanj in pričakovanja. Igralke so nato prizor ponovno odigrale po teh navodilih in igralka v vlogi uporabnika je na koncu delovala nekoliko bolj pomirjeno kakor v prejšnji izvedbi. Študentke so komentirale, da je bila rešitev bolj ustrezna, vendar se jim je zdelo, da je socialna delavka za razlago porabila preveč časa in da bi bilo morda bolje, če bi sporočilo podala krajše ter uporabniku predlagala, da o tem podrobneje govorita na njunem naslednjem srečanju v okviru uradnih ur. Ena izmed študentk je izpostavila še en zanjo pomemben vidik in povedala, da bi socialna delavka na koncu morala dodati spodbudno besedo, da bi uporabnik situacijo lažje sprejel in da bi pogovor zaključila v pozitivnem tonu. Prizor so zato odigrale še enkrat, pri čemer je socialna delavka bolj neposredno in jedrnato izrazila svojo odločitev ter pogovor zaključila s spodbudnimi besedami, kot so: »Vse bo v redu.« in »Še naprej bova skupaj delala za to, da bo šlo na bolje.«

Na koncu so se študentke strinjale, da rešitev morda še vedno ne daje popolnega občutka zadovoljstva, vendar je najbolj ustrezna in strokovno korektna ter jo lahko v takem primeru uporabimo.

Drugi primer

Nato smo prešle na drugi primer, ki se je osredotočal na kulturno senzibilnost. Diskusijo sem ponovno poskušala spodbuditi z vprašanji, kot so: »Kaj se je zgodilo v odigranem prizoru?«, »Kje prepoznate etično dilemo?«, »S čim se v prikazanem primeru sooča socialna delavka in s čim uporabnica?«

Prva študentka je komentirala, da v primeru prepoznava temo kulturnih razlik med socialno delavko in uporabnico ter da je izziv za socialno delavko, kako usmerjati pogovor skozi te razlike. Poudarila je, da uporabnici socialna delavka ne sme preprosto svetovati, naj gre na koncert, ker je to pri nas pač običajno, mora pa jo hkrati tudi podpreti pri njeni avtonomnosti in uresničevanju njenih želja ter potreb. Prav tako je menila, da se socialna delavka verjetno sprašuje, do katere mere se sploh sme vpletati v družinsko dinamiko in vplivati na pravila, ki znotraj te že veljajo. Druga študentka je izpostavila, da je primer precej zahteven, saj nakazuje na zelo zakoreninjena prepričanja uporabnice in predvsem njene družine. Uporabnica se je po njenem mnenju znašla v težki situaciji, saj si želi več avtonomnosti, hkrati pa se boji reakcije družine, zlasti očeta. Predlagala je, da bi bilo v takšnem primeru smiselno v pogovor vključiti očeta. Sošolka jo je dopolnila z mislijo, da bi bilo najprej dobro vprašati uporabnico, kako se počuti ob tej ideji – ali bi sploh želela, da se oče pridruži pogovoru, in kako bi si sama želela, da se takšen pogovor odvije.

Povzela sem njune predloge in vprašala celotno skupino, kako se jim zdi predlagana rešitev. Večina se je strinjala, vendar je ena od študentk izrazila pomislek, da bi takšna vključitev pomenila preveliko poseganje v družino in njihovo kulturo in tradicije. Druga sošolka se je s tem strinjala in dodala, da bi lahko oče negativno odreagirал na dejstvo, da je njegova hči socialni delavki pripovedovala o njihovih družinskih razmerah in pravilih. To bi lahko povzročilo, da ji ne bi več dovolil obiskovati socialne delavke. Ob tem sem dodala komentar, da so starši načeloma seznanjeni s tem, da uporabnica obiskuje socialno delavko, in da sklepam, da se zavedajo, da je del tega procesa tudi pogovor o osebnih temah in družini, saj je to pomemben del uporabničine socialne mreže. V tem trenutku sem se zavedala, da s tem že vplivam na razmišljanje študentk, zato sem se ustavila in ponovno povzela njihove argumente ter jih vprašala, kako bi se socialna delavka torej lahko lotila te situacije, ne da bi kontaktirala družino uporabnice in tako spoštovala njihovo zasebnost. Ena od študentk je predlagala, da bi bilo bolje, če bi socialna delavka uporabnico spodbudila in opolnomočila, da

sama izrazi svoje želje in potrebe po druženju ter navezovanju stikov v novem okolju, namesto da bi se socialna delavka neposredno vmešavala v družinsko dinamiko.

Povzela sem oba sklepa oziroma predloga iz te diskusije: prvi je bil, da se očeta povabi na pogovor, vendar le s soglasjem uporabnice, drugi pa, da se uporabnico spodbudi, da sama opravi pogovor z očetom izven srečanj s socialno delavko. Predlagala sem, da preizkusimo oba pristopa, in povabila študentke, da se preizkusijo v vlogi socialne delavke ter poskusijo izpeljati ta pogovor. Po krajši tišini se je javila ena od študentk in stopila na oder. Vprašala sem jo, katero rešitev bo izbrala oziroma ali potrebuje dodatno pripravo za izvedbo pogovora. Povedala je, da se je sprva nagibala k prvi rešitvi, a da ob slišanih pomislekih ni več prepričana, ali je to res ustrezna možnost. Nato je študentka, ki je opozorila na to tveganje poseganja v družinsko dinamiko, dodala, da se ji ne zdi, da sta predloga nujno v nasprotju. Poudarila je, da je v vsakem primeru pomembno, da socialna delavka najprej preveri uporabničino mnenje o morebitnem pogovoru z očetom ter da na podlagi njenega odziva skupaj oblikujeta nadaljnji načrt, ki je lahko ta, da pride oče na srečanje ali da uporabnica opravi sama pogovor z njim doma.

Strinjala sem se in študentko na odru spodbudila, naj pogovor izpelje tako, kot se njej zdi najboljše, da vidimo, kako se bo odzvala igralka v vlogi uporabnice. Poudarila sem, da lahko kasneje preizkusimo še kakšno drugo rešitev, saj je prav to namen naše vaje.

Študentka v vlogi socialne delavke je odvodila pogovor na način, kot smo se predhodno pogovarjale. Najprej je preverila, kako bi se uporabnica počutila, če bi se njen oče pridružil temu procesu. Igralka v vlogi uporabnice je sprva nekoliko oklevala in povedala, da se oče običajno ne želi pogovarjati, vendar da je seznanjen s tem, da hči obiskuje srečanja s socialno delavko in opaža, da ji ti pogovori tudi koristijo. Socialna delavka jo je najprej skušala spodbuditi, naj očeta sama povabi k sodelovanju, vendar je uporabnica izrazila dvom, kako bi to izpeljala. Dejala je, da se boji njegove reakcije in da bi ji bilo lažje, če bi povabilo podala socialna delavka. Nato so odigrale tudi telefonski pogovor med očetom, ki ga je igrala ena igralk, in socialno delavko, ki je ostala v isti vlogi. Socialna delavka je previdno preverila, kako bi se oče počutil ob tem, da bi se pridružil naslednjemu srečanju, saj sta s hčerko ugotovili, da bi njegova prisotnost lahko koristila nadaljnjemu procesu. Oče sprva ni bil navdušen nad idejo, izgovarjal se je na preveliko zasedenost in skušal odgovornost prenesti na svojo ženo. Po določenem času pa se je vendarle strinjal. Socialna delavka je bila pri dogovarjanju prilagodljiva glede termina in ure srečanja.

Preden smo odigrale naslednji prizor – srečanje med očetom, uporabnico in socialno delavko – sem naredila krajši premor ter povabila ostale študentke, da skupaj oblikujemo načrt za pogovor. Tako sem želela razbremeniti študentko, ki je bila v vlogi socialne delavke, da ji ni bilo treba prevzeti celotne odgovornosti, in pa omogočiti skupno razmišljanje o izvedbi srečanja. Študentke so predlagale, da bi socialna delavka najprej povzela prejšnje srečanje z uporabnico in s tem očetu pojasnila, zakaj je njegova prisotnost zdaj zaželena. Na ta način bi mu predstavila hčerine želje in hkrati preverila, kako se on počuti glede tega, saj se ji je zdelo lažje o tem govoriti v varnem okviru srečanja. Druga študentka je poudarila, da je pomembno, da socialna delavka izhaja tudi iz lastne strokovne perspektive in pojasni, zakaj meni, da je za uporabnico pomembno socialno vključevanje in navezovanje odnosov. Še ena študentka je predlagala, da bi bilo smiselno skupaj z očetom raziskati in poiskati oblike druženja, s katerimi bi se on lahko strinjal, če mu ideja o koncertu ne bi ustrezala. Tako bi lahko iskali kompromise in določili prve možne korake.

Nato smo nadaljevale z igranjem prizora med socialno delavko, uporabnico in njenim očetom. Socialna delavka je začela pogovor s tem, da se je očetu zahvalila za njegov čas in pripravljenost za sodelovanje. Nato mu je povzela prejšnje srečanje z njegovo hčerko ter ga seznanila s situacijo o vabilu na koncert in strahu pred njegovim neodobranjem.

Oče je bil presenečen in se spraševal, zakaj bi njegova hči sploh želela na koncert, saj po njegovem mnenju že ima dovolj socialnih stikov v šoli in doma. Poudaril je, da so večeri namenjeni družinskemu času in opravljanju gospodinjskih opravil. Socialna delavka je nato skušala pogovor usmeriti v iskanje možnih rešitev ter preverila, kakšna oblika druženja bi bila zanj sprejemljiva. Pojasnila je, da se ji zdi pomembno, da njegova hči navezuje stike z vrstniki, saj to pripomore k njeni integraciji v novo okolje in k boljšemu počutju. Ob tem se je oče nekoliko omehčal in dejal, da ona lahko v prostem času počne stvari, ki jih želi, dokler so domače obveznosti opravljene v skladu z njihovimi dogovori. Uporabnica je nato izrazila svojo stisko – povedala je, da jo skrbi njegova reakcija, če bi kdaj zamudila, na primer, ker bi se zaklepetala s prijateljicami po pouku. Oče je jasno povedal, da večerna druženja zanj niso sprejemljiva, vendar bi bil pripravljen pristati na to, da bi se s sošolkami občasno dobila na kavi ali sprehodu po šoli čez dan. Socialna delavka je nato povzela dogovor – kompromis bi bil torej druženje ob kavi ali sprehodu v dopoldanskem oziroma popoldanskem času.

Po odigranem prizoru so gledalke komentirale, da jih je presenetilo, kako dobro se je razpletel pogovor, a hkrati izrazile dvom, da bi se v resničnem življenju stvari tako zlahka

rešile. Ena od študentk je opozorila, da bi lahko tako formalen način pogovora pri očetu v resničnem življenju sprožil še večji odpor. Po njenem mnenju bi bilo morda lažje takšne teme nasloviti bolj neformalno oziroma »mimogrede« – na primer, ko bi oče prišel iskat hči ali med telefonskim pogovorom. Druga študentka je poudarila, da se ji nekatere besede, ki jih je izbrala sošolka v vlogi socialne delavke, v tem primeru niso zdele najboljše. Posebej je izpostavila vprašanje: *"Kaj bi bilo za vas sprejemljivo?"*, saj se ji je zdelo, da bi to lahko zvenelo kot presoja očetovih stališč in bi lahko povzročilo odpor. Opozorila je, da je izjemno težko izbrati prave besede za tak pogovor, ne da bi pri tem koga nehote užalili in da sama ne ve, kako bi to storila. V nadaljevanju sem poskusila diskusijo zato usmeriti v iskanje boljših načinov, kako bi bilo takšno temo mogoče ubesediti na bolj vključujoč način. Eden od predlogov je bil, da bi socialna delavka očeta povprašala o njegovih lastnih socialnih stikih ter raziskala, kaj druženje pomeni zanj oziroma kako bi se on počutil, če bi bil na mestu njegove hčere. Drugi predlog pa je bil, da bi socialna delavka predvsem opolnomočila uporabnico, da sama izrazi, zakaj ji je druženje pomembno, medtem ko bi ona prevzela bolj mediatorsko vlogo v njunem dialogu. Strinjale smo se, da je verjetno mnogo načinov, kako bi to lahko izpeljale, a da so vse odvisne od reakcije očeta, ki bi jo dobile, toda da smo v danem primeru prišle do sprejemljivega zaključka, s katerim smo dovolj zadovoljne, da lahko nadaljujemo še z naslednjim in zadnjim primerom.

Vmes se je oglasila tudi profesorica, ki je spremljala celoten proces in podala povzetek ključnih točk, ki so jih v razpravi že izpostavile študentke. Strinjala se je z njihovimi opažanji ter poudarila, kako bistvenega pomena so tudi tisti elementi, ki na prvi pogled morda delujejo kot malenkosti – kot na primer izbira jezika, način nagovora ali samo oblikovanje vabila k pogovoru. Izpostavila je, da lahko v vsaki posamezni situaciji izpostavimo več razsežnosti, na katere se lahko fokusiramo in tako iščemo različne možne pristope. Kot primer je navedla, da bi bilo mogoče uporabnico postopoma opolnomočiti za samostojen pogovor z očetom – na primer tako, da bi skupaj s socialno delavko vadili različne možne poteke pogovora, raziskali, kaj želi povedati, kako bi to izrazila, kaj si želi kot izid in kakšne odzive pričakuje. Na ta način bi ji socialna delavka ponudila podporo, hkrati pa okrepila njeno avtonomijo. Profesorica je tudi posebej poudarila pomen iskanja ravnovesja med tem, da uporabnico obravnavamo kot samostojno osebo, ter tem, da socialna delavka kot strokovnjakinja v poziciji moči v določenih primerih lahko prevzame tudi večjo mero odgovornosti – še posebej v primerih, kjer je na drugi strani prisoten izrazit avtoritaren starš. V takšnih situacijah je lahko pomembno, da socialna delavka s svojo lastno strokovno avtoriteto

preusmeri poudarek in namesto da govori: »Skupaj z vašo hčerko sva želeli preveriti ...«, raje reče: »Jaz kot strokovnjakinja menim, da je za vašo hčer to pomembno ...«. Takšen premik v govoru lahko prispeva k spremembi dinamike moči in k večji zaščiti uporabnice v procesu. Ob tem je profesorica ponudila še nekaj pomembnih izhodišč za nadaljnji razmislek. Med drugim je izpostavila vprašanje vpliva spola – na primer, kako bi se situacija odvila, če bi bil socialni delavec moški, in ali bi bil pogovor z očetom v tem primeru drugačen ali morda lažji. S tem je razpravo postavila v širši družbeni in kulturni kontekst, kjer se odločitve in odnosi ne oblikujejo le glede na vsebino dileme, temveč tudi glede na družbene vloge, pričakovanja in položaje moči.

Tretji primer

Tretji odigran primer je bil pogovor med socialno delavko v šoli in dijakinjo, ki je delila zaupne informacije o ogroženosti svojega sošolca (glej priloge). Študentke sem najprej povabila, da povzamejo dogajanje in povedale so, da opazijo, da je uporabnica želela nekaj zaupati socialni delavki, ker je verjela v to, da je to varen prostor, kjer bo njena skrivnost ostala skrita. Zato jo je zelo prestrašilo, ko ji je socialna delavka pojasnila, da mora v tej situaciji ukrepati, saj gre za ogrožanje varnosti druge osebe, ter da bo morala informacije, ki jih je od nje prejela, posredovati naprej. Ena od študentk je izpostavila dilemo, s katero se sooča socialna delavka – če ne ukrepa, obstaja možnost, da se dijaku nekaj zgodi, če pa ukrepa, tvega, da izgubi zaupanje uporabnice, ki ga je gradila dosti časa. Prav tako se ji zdi pomembno, da socialna delavka zaščiti uporabnico in poskrbi, da se tudi njej ne zgodi nič slabega.

Študentke sem spodbudila k razmisleku o tem, kako naj socialna delavka ravna v tej situaciji, ter jih usmerila k premisleku o njeni vlogi in poklicnih ter etičnih dolžnostih. Študentke so se strinjale, da socialna delavka v danem primeru mora ukrepati. Ena od njih je predlagala, da uporabnici na razumljiv način razloži etični kodeks in ji pojasni, da mora ravnati v skladu z njim. Druga je dodala, da verjetno dijakinja sploh ne bi izpostavila te teme, če ne bi želela, da se nekaj ukrene – torej, da socialni delavki ne bi kar tako razkrila te informacije, ne da bi se zavedala posledic. Poudarila sem, da je to možno, vendar tega ne moremo zagotovo vedeti. Dejstvo pa je, da uporabnica zdaj izraža strah pred tem, da bi se tudi njej kaj zgodilo. Zato sem študentke spomnila, da morajo poleg razmisleka o tem, kako naj socialna delavka

pojasni svojo vlogo in dolžnost, razmišljati tudi o tem, kako ji lahko še vedno zagotovi občutek varnosti ter prepreči izgubo zaupanja.

Ena izmed študentk je predlagala, naj socialna delavka najprej preveri, kako je dijakinja sploh prišla do te informacije. Če jo je res le slučajno slišala na hodniku, kot je povedala, potem ni nujno, da jo bodo drugi zaznali kot izdajalko, saj bi pogovor lahko slišalo več ljudi. Prav tako je ponovno izrazila mnenje, da ona verjetno ni kar brez razloga delila te skrivnosti – možno je, da jo skrbi za sošolca in bi lahko socialna delavka pogovor usmerila tudi v to smer. Med predlaganimi rešitvami je bila tudi ideja, da socialna delavka uporabnici predstavi možne posledice neukrepanja – na primer, kako bi se počutila, če bi naslednji dan izvedela, da so sošolca res pretepli. Na ta način bi po njem mnenju skozi čustveno vživljanje v situacijo lažje razumela nujnost ukrepanja.

Študentke so bile pri tem primeru kar aktivne s podajanjem predlogov in ko sem opazila, da se na neki točki predlogi ponavljajo, sem se odločila obnoviti ključne točke naše diskusije in tako skupaj oblikovati načrt za izvedbo igranja rešitve. Socialna delavka naj torej najprej uporabnici razloži svojo strokovno dolžnost v takšnih primerih in se pri tem lahko sklicuje tudi na etični kodeks. Nato naj preveri, kako se uporabnica počuti v tej situaciji, kaj jo skrbi in kaj si želi kot najboljši izid za vse. Socialna delavka naj tudi razišče, kako je sploh prišla do te informacije, ali je res edina, ki jo pozna, in ali obstaja resnična nevarnost, da bi kdo vedel, da je prav ona to informacijo posredovala. S tem bi lahko pogovor usmerila tudi na zagotavljanje njene anonimnosti in prispevala k njenemu občutku varnosti.

Študentke sem nato povabila, naj katera pride na oder in se preizkusi v vlogi socialne delavke. Po tem ko se nobena ni odzvala, sem jih želela spodbuditi tako, da sem poudarila, da je to morda za njih zadnja taka priložnost vodenja pogovora v igri vlog in posledično dragocena učna izkušnja za pridobivanje poklicne samozavesti. Ker pa se nobena še vedno ni želela izpostaviti, smo se odločile, da igralk ne menjamo – ostale so torej v svojih vlogah in odigrale prizor na podlagi oblikovanih predlogov študentk.

Prizor se je nadaljeval od trenutka, ko sem ga prejšnjič prekinila – torej, ko dijakinja izrazi obžalovanje, da se je zaupala socialni delavki in strah glede tega, kaj sledi. Igralka v vlogi socialne delavke je nato nadaljevala pogovor v smeri, kot smo se predhodno dogovorile. Pojasnila ji je, da vse, kar se pogovarjata na njunih srečanjih in kar ji zaupa, ostane le med njima. Vendar pa je ta situacija drugačna, saj gre za varnost nekoga, zato je njena dolžnost, da

ukrepa, tudi če ona temu nasprotuje. Kljub temu ji je zagotovila, da se je pripravljena z njo še naprej pogovarjati o njenih skrbih in pomislekih v zvezi s tem. Uporabnica je izrazila strah, da bodo sošolci izvedeli, da je prav ona razkrila njihov načrt socialni delavki. Hkrati pa jo skrbi tudi, kaj se bo zgodilo s sošolcem. Socialna delavka je potem raziskovala, kako je uporabnica sploh prišla do te informacije o načrtovanju fizičnega obračuna ter ali je bila res edina prisotna, ki bi to informacijo lahko slišala. Iz njenega odgovora postane jasno, da je bilo v tistem trenutku prisotnih več sošolcev na hodniku, ki bi lahko prav tako slišali pogovor o načrtovanem pretepu, kar pomeni, da ni očitno, da je informacijo posredovala prav ona. Socialna delavka se je dijakinji nato še enkrat zahvalila za njeno zaupanje in ji je zagotovila, da bo ukrepala na način, ki bo zaščitil njeno anonimnost. Obljubila ji je, da nikomur ne bo razkrila, od koga je izvedela za dogodek, in da bo poskrbela, da bo ostala varna. Poudarila je tudi, da ji bo še naprej vedno v oporo ter da lahko kadarkoli pride k njej, če ima kakršnekoli skrbi – bodisi v zvezi s tem dogodkom ali čimerkoli drugim. S temi zagotovili se je uporabnica na koncu pomirila in pristala na dogovor.

Študentke so bile z odigrano rešitvijo zadovoljne, dodatnih pripomb ali vprašanj glede prikazane etične dileme niso več izrazile. Ob koncu se je ponovno vključila profesorica in podala nekaj ključnih povratnih misli. Poudarila je, da je bilo dobro narejeno to, da je socialna delavka jasno izpostavila svojo strokovno dolžnost, vendar hkrati dodala pomembno idejo za razmislek: predlagala je, da bi lahko socialna delavka uporabnici tudi neposredno dala vedeti, kako pomembno vlogo je ona sama odigrala z deljenjem te informacije – da je s tem dejansko prispevala k varnosti nekoga drugega. Na ta način bi bilo mogoče uporabnici pomagati, da svoj strah in nelagodje preusmeri v občutek opolnomočenosti in odgovornosti ter da dojame, da je z ravnanjem storila nekaj dobrega in pomembnega. Kot drugi razmislek je profesorica opozorila še na pomembnost informiranja uporabnice o nadaljnjih korakih. V takšni situaciji bi lahko bilo pomirjujoče, če bi socialna delavka uporabnici jasno predstavila, kaj se bo zgodilo po tem srečanju – na primer, komu bo predala informacijo, kakšni bodo ukrepi in ali bo sama vpletena v nadaljnje zaščitne postopke. Takšna transparentnost ne bi prispevala le k večjemu občutku varnosti pri uporabnici, temveč tudi k višji strokovnosti pristopa socialne delavke. Poudarila je, da je tudi to del profesionalnega odnosa – da uporabnikom ne odvzamemo nadzora nad situacijo, temveč jih informirano in spoštljivo vključujemo v proces.

Refleksija

Sledil je krajši odmor, po tem pa še zaključna refleksija. Vodila sem jo jaz, na podlagi vprašanj, ki sem jih vnaprej pripravila. Vprašanja sem zapisala na tablo in jih nato sproti brala, s ciljem, da vsaj ena oseba odgovori na posamezno vprašanje.

Prvo vprašanje je bilo precej splošno: »Kakšna je bila ta izkušnja za vas?« Z njim sem želela izvedeti, kako so študentke doživele današnje srečanje nasploh – kaj jim je bilo všeč, kaj ne, kje prepoznavajo smisel vaj in ali jim je ta izkušnja kaj doprinesla.

Ena od študentk je odgovorila: »Meni se zdi, da je to zelo uporabna vaja za nas, da lahko vadimo in razmišljamo, kako bi mi reagirali v takih situacijah. Ampak je zame to bilo tudi stresno, ker mi ni blizu igra vlog. Saj vem, da bom enkrat morala to v resničnem življenju početi in se v momentu znajti, ampak mi bo to morda lažje, kakor nastopati pred skupino razreda.« Druge študentke niso dale odgovora, zato sem šla na naslednje vprašanje.

Na vprašanje, ali so med procesom prišle do kakšnih novih spoznanj, je ena od študentk poudarila, da se je še posebej zavedela, koliko različnih izidov je možnih v vsaki posamezni situaciji. Druga študentka je dodala, da je zdi, da je v takih primerih morda celo dobro biti malo »overthinker« in res premisliti o vseh možnostih ravnanja.

V naslednjem vprašanju sem jih spodbudila k razmisleku o njihovem miselnem procesu med iskanjem rešitev v posameznem primeru – ali so se zanašale bolj na osebne izkušnje, strokovna znanja, osebne ali poklicne vrednote, morda na etični kodeks socialnih delavcev in delavk ... Ena od študentk je povedala, da se je pri prvem primeru zanašala predvsem na osebne izkušnje, saj se je v podobni situaciji znašla že med prakso. Druga je povedala, da je šlo prav tako za osebno izkušnjo, a podprto s teorijo, ki so jo obravnavali pri študiju. Ena od udeleženk je izpostavila, da je pri prvem in drugem primeru razmišljala predvsem na podlagi nekih svojih vrednot in prepričanj, medtem ko je pri tretjem primeru izhajala iz profesionalnih načel socialnega dela in etičnih dolžnosti socialnih delavk.

Na vprašanje »S kakšnimi izzivi ste se soočali med reševanjem teh dilem?« je ena od študentk izpostavila, da ji je bilo najtežje pravilno ubesediti odločitve – posebej v drugem primeru – ter najti prave besede, ki ne bi prizadele sogovornika. Študentka, ki se je edina tudi preizkusila v vlogi socialne delavke, je povedala, da ji je bilo zahtevno razmišljati o toliko stvareh hkrati. Osredotočila se je predvsem na to, kaj mora storiti, in zato nekoliko zanemarila način, kako to povedati, pa tudi telesno govorico – svojo držo, razdaljo do

uporabnice, neverbalna sporočila, ipd.. Ena izmed študentk je opozorila tudi na lastne predsodke, ki jih je pri sebi zaznala med procesom, in poudarila pomen njihovega ozaveščanja, saj se lahko nehote izrazijo, predvsem v primeru, ko gre za teme, ki nam niso najbolj poznane ali pa so v nasprotju z našim osebnim prepričanjem. Druga pa je izpostavila časovni pritisk in težavnost hitrega odločanja v kompleksnih situacijah, ki zahtevajo tehten razmislek.

Sledilo je vprašanje, ali so se že v praksi srečale s podobnimi primeri. Nekatere so potrdile, da so že doživele situacije, podobne prvi dilemi. Ena od študentk je delila, da jo uporabniki na praksi pogosto sprašujejo po telefonski številki ali socialnih omrežjih. Delila je tudi primer iz prakse, ko je uporabnik do nje razvil romantična čustva, kar ji je povzročilo stisko in v tistem trenutku ni vedela, kako reagirati. Kasneje ji je zelo pomagal pogovor z mentorico. Druga študentka je povedala, da se je znašla v dilemi, podobni tretjemu primeru, kjer se je odločala med spoštovanjem zaupnosti in posredovanjem informacij zaradi ogroženosti, ampak da je vedela, da mora ravnati v skladu s pravili in podati informacije naprej, predvsem ker je delala z otroci, ki so še posebej ranljiva skupina.

Refleksijo sem nato usmerila iz etičnih dilem na metodo forumskega gledališča in jih povprašala o njihovih izkušnjah s to obliko dela do sedaj. Za večino je bila to povsem nova izkušnja. Le ena študentka je povedala, da so v prejšnjem letu že imeli podobne vaje pri izbirnem predmetu, kjer so prav tako uporabljali tehniko forumskega gledališča, vendar na temo spolnih vlog.

Naslednje vprašanje je bilo: »Kako je po vašem mnenju ta tehnika podprla današnji učni proces?«, vendar sprva ni nobena odgovorila. Zato sem ga združila z zadnjim vprašanjem: »Menite, da je preizkušanje različnih rešitev v simuliranih situacijah koristno za soočanje z etičnimi dilemami v resničnem življenju?« S tema dvema vprašanjema sem želela izvedeti, ali prepoznavajo smisel uporabe forumskega gledališča pri učenju in razumevanju etičnih dilem in kje vidijo njegove prednosti, če sploh. Ena od študentk je nato odgovorila:

»Ja, definitivno pomaga. Predvsem se mi je zdelo koristno, da smo skupaj iskale rešitve in da so se vmes razvile diskusije, pa tudi to, da smo slišale različne perspektive na isto situacijo. Pomagali so tudi vmesni komentarji in napotki profesorice. Definitivno nam je taka oblika dela dala veliko za misliti – in morda, ko se bom kasneje v življenju spet znašla v podobni situaciji, se bom spomnila na te vaje in me bo to lahko podprlo.« Druga udeleženka je poudarila, da se v teoriji vse zdi veliko lažje kot v praksi in da je današnja vaja skozi igro

različnih resničnih prizorov pokazala, da stvari niso enostavne. Ena od študentk je posebej izpostavila, da ji je bila pri metodi forumskega gledališča najbolj dragocena možnost, da lahko preizkusimo več različnih rešitev v eni sami situaciji, kar se ji zdi koristno še posebej v primerih, kot so etične dileme v socialnem delu, kjer pogosto ni enega pravilnega odgovora, temveč je na ta način mogoče iskati najboljši približek rešitve.

Ob zaključku se je vključila še profesorica, ki je celotno izkušnjo zaokrožila z mislijo o naravi etičnih dilem. Poudarila je, da nas takšne situacije le redko na koncu pustijo z občutkom popolnega zadovoljstva – pogosto tudi takrat, ko naredimo največ, kar v danem trenutku lahko. Ključno pa je, da se vselej trudimo priti čim dlje, da ukrepamo v okviru svojih zmožnosti in pristojnosti ter skušamo prispevati k najboljšemu možnemu izidu. Spomnila nas je tudi na pomen praktične modrosti, ki se gradi z izkušnjami – tako osebnimi kot poklicnimi – in ki nas uči, da v kompleksnosti ne smemo izgubiti upanja ali občutka, da se »nič ne da narediti«. Ravno nasprotno – pomembno je, da se vedno znova vprašamo, kaj lahko storimo, kaj imamo na voljo in kako naj postopamo. Ob tem je posebej izpostavila pomen takšnih učnih izkušenj, kot je forumsko gledališče, saj nas s svojo izkustveno naravo približajo realnim situacijam. Po njenem mnenju tudi že samo to, da so študentke videle odigrane primere iz strani igralk, pomeni pomemben korak naprej – stran od zgolj teoretičnih razprav v predavalnici in bližje resnični praksi. Prav zato se ji je ta oblika dela zdela dragocena dopolnitev obstoječim načinom poučevanja etike v socialnem delu.

5. Razprava

V tem poglavju kritično ovrednotim in osebno reflektiram izvedeno raziskavo, vključno z opisanim dogajanjem, lastnim delom in pridobljenimi rezultati iz prejšnje točke.

Razprava zajema premisleke o razumevanju in soočanju študentk z etičnimi dilemami v socialnem delu, uporabi forumskega gledališča kot raziskovalne in pedagoške metode ter na koncu še mojo osebno refleksijo in oceno raziskovalnega procesa.

5.1 Razumevanje in reševanje etičnih dilem študentk socialnega dela

Opazila sem, da so študentke v vseh treh primerih hitro prepoznale, da gre v prikazanih situacijah za etične dileme iz prakse socialnega dela, v razpravi so pokazale razumevanje njihove kompleksnosti in znale argumentirati zakaj prikazana situacija prikazuje dilemo, ki vsebuje etično dimenzijo.

V prvem primeru so dilemo prepoznale kot napetost med empatijo do uporabnika in potrebo po ohranjanju strokovnih meja. Etična dilema izhaja iz razumevanja uporabnikove potrebe po bližini ter zavedanja odgovornosti, da socialna delavka ostane v profesionalni vlogi. Nekatere so se navezale na osebne izkušnje iz prakse, povezane s postavljanjem meja. Izpostavile so, da je to posebej zahtevno v zgodnjih fazah študija, ko je njihova vloga pogosto bolj neformalna. Več jih je izrazilo, da so o podobnih dilemah že govorile tekom študija in so se zato na situacijo počutile pripravljene. Skupna ugotovitev vseh je bila, da je postavljanje meja v odnosih z uporabniki nujno, saj zagotavlja enakopravnost med uporabniki in preprečuje zamegljevanje strokovnega odnosa. Če bi socialna delavka prestopila mejo, bi lahko prišlo do neenake obravnave, zamer in sprememb pričakovanj uporabnikov. Te ugotovitve neposredno odražajo vidike, ki jih v teoriji dvojnih odnosov izpostavljata Congress (2000) in Reamer (2003), saj opozarjata na tveganja, ki nastanejo, ko se profesionalne meje zabrišejo in s tem ogrozijo etična načela ter dobrobit uporabnikov.

Čeprav nobena študentka ni želela odigrati rešitve prizora, so podale konkretne predloge, kako naj socialna delavka jasno in profesionalno ubesedi zavrnitev. Študentke so najprej predlagale rešitev, kjer se socialna delavka situaciji izogne z izgovorom, kar je ustvarilo neprijetno vzdušje in uporabnika pustilo brez podpore. V drugi različici pa so predlagale, po mojem mnenju, bolj ustrezen pristop: socialna delavka prijazno in strokovno pojasni, zakaj ne more sprejeti povabila in kaj bi obratno ravnanje lahko prineslo.

Menim, da so študentke dobro prepoznale osrednjo etično dilemo prikazanega primera in razložile, zakaj je postavljanje meja pomembno. To kaže na razvijajoče se razumevanje strokovnih načel in odgovornosti socialne delavke v odnosu do uporabnikov. Pri iskanju rešitev so se opirale tako na svoje osebne izkušnje kot tudi na splošna znanja iz študija, kar kaže na povezovanje teoretičnega razumevanja z izkušnjami iz prakse. Prvi predlog – izognitev situaciji z izgovorom – je bil realističen prikaz tega, kako bi se nekatere izmed njih verjetno v podobni situaciji odzvale v resničnem življenju. Čeprav so same prepoznale, da takšen odziv ni strokovno ustrezen, se mi zdi pomembno, da so bile iskrene glede svojih občutkov in negotovosti. Ta izbira razkriva morebitno pomanjkanje samozavesti pri soočanju z zahtevnimi situacijami, morda tudi strah pred zavrnitvijo, konfliktom ali prizadetostjo druge osebe – kar se mi zdi povsem razumljivo in se s tem lahko poistovetim. Morda gre lahko tudi za iskanje lažje poti ven iz zapleta, a hkrati vsekakor poudarja potrebo po nadaljnjem utrjevanju postavljanja meja v odnosih. Druga rešitev je bila tudi po mojem mnenju bolj ustrezna. Študentke so podale jasna navodila, na kakšen način bi bilo najbolje postaviti mejo in kako uporabniku to opredeliti oziroma kako na najbolj prijazen način predati to sporočilo. Sklicevale so se tudi na nekatere koncepte vzpostavljanja stika in osebnega odnosa v socialnem delu in sicer na dogovor o sodelovanju, kjer naj bi bile z začetkom sodelovanja jasno opredeljene vloge in cilji delovnega odnosa med uporabnikom in socialno delavko (Čacinovič Vogrinčič idr., 2011). Dobro se mi je zdelo, da smo enako rešitev poskusile dvakrat, pri čemer so v drugi izvedbi bile bolj pozorne na pravilno formuliranje in prijeten ton. Na ta način se mi zdi, da so dobro izkoristile možnost, ki jo nudi vaja forumskega gledališča.

V drugem primeru so študentke socialnega dela prepoznale etično dilemo v vprašanju, kako se socialna delavka lahko ustrezno odzove na uporabnično željo po večji avtonomnosti, pri čemer mora upoštevati kulturne razlike in specifično družinsko dinamiko. Dilemo so definirale kot napetost med spoštovanjem uporabnične avtonomije in pravico do socialnega vključevanja ter hkratnim spoštovanjem tradicionalnih vrednot njene družine, zlasti očetove

avtoritete, s katerimi se socialna delavka verjetno sama ne more poistovetiti. Študentke so razmišljale o različnih rešitvah, ki bi bile etično sprejemljive in kulturno občutljive. Ena možnost je bila vključitev očeta v pogovor, a le ob uporabničinem soglasju, druga pa, da naj se uporabnico opolnomoči, da sama izrazi svoje potrebe. V razpravi so se sklicevale na nekatera strokovna načela socialnega dela – predvsem na spoštovanje uporabničine avtonomije, kulturno kompetentnost ter neposeganje v družinsko zasebnost brez nujnosti po tem.

Ena od študentk se je v tem primeru opogumila in odigrala vlogo socialne delavke ter odvodila pogovor – najprej pogovor med njo in uporabnico, nato tudi telefonski pogovor z očetom. V nadaljevanju so pripravile in odigrale srečanje v troje, kjer je študentka socialna delavka predstavila namen srečanja in skupaj so poiskali kompromis glede oblike druženja, ki bi bila sprejemljiva tudi za očeta (npr. srečanja čez dan namesto večernih izhodov). Med refleksijo so študentke izpostavile, kako pomembna je izbira jezika in ton pogovora, opozorile na možne pasti preveč formalnega pristopa in razmišljale o vključujočih in nevsiljivih načinih komunikacije. S tem so pokazale zrel pristop k razumevanju kompleksnosti etičnih dilem ter zmožnost iskanja rešitev, ki hkrati upoštevajo strokovna načela, čustvene vidike in kulturni kontekst.

Tudi v tem primeru menim, da so študentke dobro prepoznale in jasno definirale etično dilemo, ki se je nanašala na iskanje ravnotežja med spoštovanjem uporabničine avtonomije in upoštevanjem kulturnih razlik ter družinskih norm. Zelo dragoceno se mi je zdelo, da smo slišali več različnih perspektiv in mnenj in da se je razvila manjša diskusija, kar je poglobilo razumevanje kompleksnosti situacije. Kljub temu pa sem prav zaradi kompleksnosti in večplastnosti te dileme morda pričakovala še kakšno rešitev več oziroma še kakšen dodaten predlog, kako se soočiti s takšno situacijo. Predlogi o neposredni vključitvi očeta v pogovor ali o opolnomočenju uporabnice so bili zame tudi pričakovani, a vseeno dobro premišljeni, argumentirani in smiselni. Posebej pozitivno pa ocenjujem pripravljenost študentke, da je prevzela aktivno vlogo in se preizkusila v izvedbi socialnodelovnega pogovora v tej zahtevni situaciji. To, da je ob koncu delila tudi svojo notranjo stisko in občutek, da je bilo zahtevno misliti na vse stvari hkrati, kaže na realno zaznavanje zahtevnosti poklica in na osebno refleksijo, kar je ključno za razvoj poklicne kompetentnosti.

Še en pomemben vidik, ki se mi zdi, da je prišel posebej do izraza prav v tem primeru, je vpliv igralcev v forumskem gledališču na potek situacije – v konkretnem primeru predvsem

osebe v vlogi očeta. Njihov odziv na predlagane rešitve lahko bistveno vpliva na to, kako se situacija razvije; (ne)sodelovanje lahko socialni delavki njeno delo močno olajša ali pa zelo oteži. V konkretni izvedbi se je oseba v vlogi očeta po sicer kratkem začetnem nasprotovanju hitro omehčala in stopila študentki naproti – verjetno tudi z namenom, da ji vsaj nekoliko olajša delo. Zdi se mi dobro, da smo se o tem potem tudi odkrito pogovarjali, saj nas to opozarja na realnost ter nujnost, da je socialna delavka vedno pripravljena na nepričakovane odzive in zna v teh trenutkih reagirati hitro in strokovno.

Na splošno ocenjujem, da je bila razprava zelo kvalitetna, saj se ni ustavila zgolj pri teoretskih rešitvah, ampak je šla tudi v smeri praktične izvedbe, refleksije uporabljenega jezika in iskanja načinov, kako občutljive teme nasloviti čim bolj spoštljivo in vključujoče.

V tretjem primeru so študentke prepoznale osrednjo dilemo – ali socialna delavka tvega izgubo zaupanja, če ravna v skladu s svojo dolžnostjo, ali pa tvega, da nekdo dejansko utrpí škodo, če ne ukrepa. Strinjale so se, da je dolžnost socialne delavke ukrepanje v primeru potencialnega nasilja, a so bile pozorne tudi na čustveno dimenzijo – kako uporabnici razložiti razlog za ukrepanje in hkrati ohraniti občutek varnosti ter njeno zaupanje. Med razpravo so oblikovale konkretne predloge: da naj socialna delavka uporabnici jasno in razumljivo pojasni etični kodeks in svojo odgovornost, preveri, kako se počuti, in razišče okoliščine – kako je sploh prišla do informacije, ali je res edina, ki jo pozna, ter kako zmanjšati tveganje, da bi vrstniki vedeli, da je ona ta, ki je zaupala te informacije odgovornim odraslim osebam. V tem primeru ponovno nobena od študentk ni želela biti v vlogi socialne delavke, zato so igralka odigrale na podlagi danih smernic.

Igralka v vlogi socialne delavke je v igranem pogovoru nato pojasnila razliko med običajnimi zaupnostmi in situacijami, kjer je ogrožena varnost, zagotovila, da bo zaščitila uporabničino anonimnost ter raziskala, kdo vse bi lahko slišal pogovor o načrtovanem pretepu. Iz pogovora je bilo očitno, da je bilo na hodniku prisotnih več dijakov, kar pomeni, da ni jasno, kdo bi lahko predal informacijo naprej. Prizor se je končal s tem, da je uporabnica, pomirjena z zagotovili socialne delavke, privolila v nadaljnje korake. Socialna delavka ji je ob tem izkazala spoštovanje, hvaležnost in zagotovila podporo tudi v prihodnje. Študentke so bile z izpeljano rešitvijo zadovoljne in niso imele dodatnih pripomb, kar lahko kaže na to, da so uspešno naslovile ključno dilemo o ravnovesju med dolžnostjo ukrepanja in ohranjanjem zaupanja.

Tudi v tem primeru me predlagane rešitve za konkretno dilemo niso preveč presenetile, upala sem na še kakšen dodaten predlog glede možnih načinov soočanja s situacijo – morda kaj takega, na kar tudi sama še nisem pomislila. Pričakovala sem torej, da bodo študentke zagotovo zavzele stališče, da je treba zaščititi dijaka, ki je ogrožen, tudi če to pomeni tveganje za izgubo zaupanja uporabnice, saj je to dolžnost socialne delavke, a sem vseeno upala na več poglobljene razprave o konkretnih načinih izvedbe tega ukrepanja. Preizkušen predlog se je sicer hitro izkazal kot smiseln in korekten – saj je jasno naslovil tako poklicno dolžnost kot tudi potrebo po ohranjanju odnosa z uporabnico in zagotavljanju njene varnosti. Morda prav zato nismo raziskovale še drugih alternativnih poti ukrepanja. Vseeno pa se v konkretnem primeru sprašujem, ali smo dilemo zares raziskale do konca ali smo se dotaknile le njene prve plasti. Na primer, nismo konkretizirale, kako bo socialna delavka dejansko ukrepala pri zaščiti dijaka, temveč le, da bo ukrepala. Prav tako se mi zdi, da smo ostale predvsem na mikro in mezo ravni – kako pomiriti dijakinjo, ohraniti zaupanje in preprečiti nasilje – manj pa je bilo razmisleka o širšem kontekstu. Nasilje se v konkretnem primeru očitno ne pojavi prvič, saj gre za nekaj, kar je uporabnica že doživljala sama prej in sedaj tudi njen sošolec, kar bi lahko bil povod za razmislek o sistemskih pristopih ukrepanja na tej šoli, na primer o preventivnih dejavnostih na ravni šole, ozaveščanju, delavnicah o nenasilni komunikaciji ipd. Morda bi bila tu tudi moja naloga v vlogi jokerja, da jih usmerim k tem razmislekom, vendar sem na tej točki že čutila časovni pritisk in upad koncentracije.

V tem primeru pa se mi zdi še pomembno poudariti pomen čustvene občutljivosti, ki so jo študentke lepo pokazale, saj niso razmišljale le o pravilnem postopanju, ampak tudi o tem, kako se dijakinja počuti in kako ji v dani situaciji zagotoviti občutek varnosti. Hkrati pa je bilo ponovno opazno tudi nekaj zadržanosti pri prevzemanju vloge socialne delavke v igri – kar razumem kot strah pred izpostavljenostjo, a hkrati kot opomnik, kako pomembne in dragocene so lahko tovrstne učne priložnosti za razvoj strokovne samozavesti.

Pomemben del celotnega srečanja in vpogled v doživljanje študentk se mi je zdela tudi zaključna refleksija. Študentke so poudarile, da so se med delom posebej zavedale, kako veliko različnih izidov je možnih v posamezni situaciji. To jih je vodilo v razmišljanje, da v reševanju etičnih dilem v socialnem delu ni vedno enoznačnega ali enostavnega odgovora. Pri razmišljanju o dilemah so se študentke pogosto opirale na lastne osebne izkušnje iz prakse in na osebne vrednote, medtem ko so se v tretjem primeru bolj zavestno naslonile na strokovna načela in etične dolžnosti socialnega dela. Ena od študentk je izpostavila, da je pri

soočanju z etičnimi dilemami zelo pomemben tehten razmislek, torej razmišljati o čim več možnih scenarijih in posledicah nekih odločitev. Študentke so izpostavile tudi kar nekaj izzivov pri reševanju etičnih dilem. Izpostavile so, da je izziv najti primerne besede, ki izražajo odločitev na spoštljiv način, brez da bi sogovornika prizadele. Poudarile so, da je težko istočasno razmišljati o pravilnem postopanju, načinu sporočanja ter neverbalni komunikaciji (telesna govorica, drža, razdalja). Ena od študentk je posebej opozorila na izziv ozaveščanja lastnih predsodkov, ki lahko vplivajo na odzive, zlasti pri temah, ki se dotikajo osebnih prepričanj. Nekatere so izpostavile, da je težavno hitro sprejemati premišljene odločitve v situacijah, kjer bi si sicer želele več časa za razmislek. Primeri iz prakse so pokazali, da je čustvena vpletenost socialne delavke dodatna obremenitev pri odločanju, ki zahteva profesionalno držo. Poudarile so, da je v teoriji vse videti lažje, vendar praksa pokaže, kako težko je usklajevati strokovna pravila z realnimi čustvi, odnosi in kompleksnostjo vsake specifične situacije. Kot pravi Beckett (2013), je glavni izziv pri etičnem ravnanju prav to, da je vsaka situacija edinstvena, pri čemer lahko vsaka nova okoliščina prinese novo etično dilemo, v kateri se vrednote ali etična načela znajdejo v medsebojnem konfliktu na vedno znova nov način.

5.2 Forumsko gledališče kot orodje za učenje etike v socialnem delu

Na podlagi enkratne intervencije je težko oceniti, v kolikšni meri je metoda forumskega gledališča podprla učni proces študentk pri predmetu Etika v socialnem delu, saj bi za to bilo potrebih več srečanj in prilagojena metoda merjenja. Okvir magistrske naloge tako obsežne raziskave ni dopuščal, a kljub temu lahko na podlagi izmenjave izkušenj sklepamo na potencialne te metode. Na eni strani opažam, da aktivnost študentk ni bila tako velika, kot sem pričakovala ali si želela, pri čemer razlogov za to ne morem natančno opredeliti. Možnih interpretacij je več: morda jim sama metoda ni bila blizu, morda so bolj zadržane in sramežljive po naravi, možno je, da moja spodbuda k sodelovanju ni bila dovolj učinkovita ali pa gre za povsem običajen način njihovega odzivanja v učnem okolju. Prav tako ne smem izključiti možnosti, da je na njihovo zavzetost vplival tudi takratni razpoloženjski dejavnik. Najverjetneje je bila prisotna kombinacija različnih dejavnikov. Kljub temu pa je bilo po krajšem spodbujanju možno opaziti razvoj razprav in oblikovanje pomembnih ugotovitev, kar razumem kot uspešen vidik izvedene metode. Od vsega so se po mojem mnenju prav te razprave izkazale za zelo uspešne in pomenljive, kar je tudi eden ključnih ciljev forumskega gledališča, medtem ko sama igra vlog med študentkami ni bila posebej priljubljena. Pri tem

pa ne gre spregledati dejstva, da se učenje ne odvija nujno le prek aktivne izkustvene udeležbe – ni torej nujno, da bi večja aktivnost študentk avtomatično pomenila tudi večje učne učinke. Tudi bolj zadržana oblika sodelovanja lahko vodi do pomembnih uvidov in refleksije, kar potrjuje kompleksnost učnega procesa in možnosti, ki jih metoda forumskega gledališča odpira.

Največ vpogleda v učinkovitost metode forumskega gledališča kot orodja za raziskovanje in poučevanje etičnih dilem mi je ponudila zaključna refleksija, izvedena s študentkami.

Večina jih je izpostavila, da je bila to njihova prva izkušnja s takšno obliko dela, le ena izmed njih je navedla, da je s to metodo že imela izkušnje pri izbirnem predmetu. Kljub začetnem nepoznavanju metode je večina študentk forumsko gledališče prepoznala kot koristno učno orodje. Posebej so poudarile prednosti, kot so skupinsko iskanje rešitev, razvijanje diskusij in možnost spoznavanja različnih perspektiv pri obravnavi iste situacije. Metoda jim je omogočila, da so se na več načinov soočile z etičnimi dilemami ter raziskovale različne možne pristope ukrepanja. Ena od študentk je posebej izpostavila dragocenost možnosti, da v varnem okolju lahko preizkusijo več različnih rešitev iste situacije, saj v praksi etične dileme pogosto ne ponujajo enoznačnih odgovorov. Pomembno je tudi, da so študentke zaznale razliko med teorijo in prakso: teorija se pogosto zdi preprostejša, medtem ko se v praksi izkaže, da so odločitve kompleksne in zahtevajo tehten premislek.

Dodatno je učni proces okrepila prisotnost in podpora celotne skupine, vključno s kolegicami, mano v vlogi facilitatorke in komentarji ter napotki profesorice, kar je vse prispevalo k poglobljenemu razmisleku in spodbujalo odprto refleksijo. Ta podpora je pomembno pripomogla k oblikovanju varnega prostora za učenje, kar je še posebej ključno pri soočanju z zahtevnimi situacijami iz prakse socialnega dela.

Kljub številnim pozitivnim vidikom so študentke opozorile na izzive pri uporabi metode. Ena od njih je izrazila, da ji igra vlog ni blizu in da ji je povzročala občutek stresa. Kljub temu je prepoznala vrednost te izkušnje za svojo prihodnjo poklicno pot, kjer bo morala hitro in primerno ukrepati v realnih situacijah. Študentkam takšna izpostavljenost pred skupino ni prijetna, a hkrati zaznavajo njeno koristnost za osebni in strokovni razvoj.

Na podlagi izvedbe vaje lahko sklepam, da je metoda forumskega gledališča v določeni meri prispevala k poglobljenemu etičnemu premisleku študentk. S pomočjo gledališke igre, analize dogajanja in končne refleksije so študentke vstopale v kompleksne situacije ter raziskovale

različne možnosti ukrepanja. Tudi če se niso vse izkusile v vlogi igralk, so že z opazovanjem drugih dobile dober vpogled v to, kako bi se neka situacija lahko odvijala v resničnem življenju in na kaj vse je treba biti pozoren. Tak način dela jim je omogočil, da so situacije premišljevale iz različnih zornih kotov – kot akterke, opazovalke in reflektantke.

Izkušnja z metodo forumskega gledališča potrjuje, da praktične, sodelovalne in izkustvene oblike učenja pomembno prispevajo k razvoju profesionalnih kompetenc bodočih socialnih delavk. Poleg tega izpostavlja potrebo po občutljivem in spodbudnem vodenju tovrstnih procesov, saj omogoča postopno gradnjo samozavesti, spodbuja razvoj refleksivnosti in odpira prostor za razumevanje lastnih odzivov in vrednot v kompleksnih poklicnih situacijah. S tega vidika se mi zdi izpeljana aktivnost uspešna in navdihujoča tudi za prihodnje izvedbe forumskega gledališča v socialnem delu – tako pri učenju etike kot tudi pri obravnavi drugih strokovnih tematik.

5.3 Osebna refleksija in kritična (samo)ocena srečanja

Ko reflektiram izvedbo celotnega srečanja in lastno vlogo v njem, opažam, da sem v splošnem zadovoljna s potekom srečanja in s svojim delom. Sama sem se prvič znašla v vseh teh vlogah hkrati – kot moderatorka, raziskovalka in sooblikovalka učnega procesa. Te vloge so bile prepletene, vendar menim, da sem jih uspela razmeroma dobro uravnavati. V posameznih trenutkih sem sicer zaznala napetost med svojo raziskovalno vlogo in vlogo facilitatorke – med potrebo po opazovanju ter vodenju in ustvarjanju prostora za druge. Vse tri vloge sem si prizadevala izvajati odgovorno, reflektirano in predvsem v korist učnega procesa, a je bilo verjetno tudi kdaj čutiti pomanjkanje izkušenj in samozavesti.

Kot »joker« v foramskem gledališču sem si prizadevala ohranjati tem bolj nevtrarno pozicijo. Želela sem predvsem omogočiti varen in spodbuden prostor, kjer bi se študentke lahko brez strahu izražale, iskale rešitve in razvijale lastno razumevanje etičnih dilem, a težko ocenim do katere mere mi je to uspelo uresničiti, saj aktivnost študentk ni bila tako velika, kot bi si želela. Pomembno mi je bilo tudi, da proces teče brez prevelike vsebinske usmeritve z moje strani, saj sem želela, da rešitve in razmisleki vzniknejo iz same skupine. Vendar sem se ob določenih trenutkih zalotila, da sem se v dogajanje nekoliko vključila in podala tudi lastno mnenje. To se mi je v tistem trenutku zdelo kot spontan in naraven odziv, vendar z distance razumem, da bi bilo bolje, če bi svojo prisotnost še bolj usmerjala skozi vprašanja in reflektivne spodbude in ostajala nevtralna. S tem bi študentkam ponudila še več prostora za

lastno razmišljanje in bi tako pridobila še bolj veljavne rezultate. Ta uvid mi bo v prihodnje zagotovo pomagal da bolje ocenim, kako in kdaj moram ostati v ozadju, a hkrati prisotna kot nosilka procesa. Po Augustu Boalu (1974, 2008) je temeljna naloga vloge jokerja v forumskem gledališču, – ki sem jo vsaj do neke mere uspela doseči – ta, da je spodbujevalec dialoga, nevtralni moderator, ki vodi, ne da bi nadzoroval, etični vodja, ki se zaveda skupinske dinamike, ter ustvarjalni provokator, ki s spraševanjem in odpiranjem prostora za razmislek omogoča, da se rešitve oblikujejo znotraj skupine, ne pa da jih določa sam.

Z vidika organizacijske strukture sem bila z izvedbo zelo zadovoljna. Uvodna interaktivna vaja se je po mojem mnenju izkazala kot učinkovit začetek, saj je pripomogla k sprostitvi v skupini in prehodu iz pasivnega poslušanja v aktivno sodelovanje in spodbudo domišljjskega mišljenja, ki smo ga kasneje potrebovali za gledališki del. O pomembnosti ogrevalnih vaj je opozarjal tudi Augusto Boal (1974), saj po njegovem mnenju služijo kot pripravljalni koraki, ki prebujajo telo, spodbujajo ustvarjalnost in gradijo zaupanje med udeleženci.

Tudi izbor treh etičnih primerov in scenarijev, ki sem jih napisala, se mi je zdel ustrezen – tako glede števila uporabljenih primerov kot tudi njihove vsebine. Primeri etičnih dilem so bili realni, vzeti iz konkretnih situacij prakse socialnega dela, s katerimi se študentke lahko poistovetijo. Hkrati niso bili ne preveč kompleksni ne preveč enostavni, kar je omogočilo, da so dileme sploh prišle do izraza in pa sprožile diskusijo. Tudi časovno ocenjujem, da je bila izvedba ustrezna. Čeprav je trajala nekoliko dlje, kot sem prvotno predvidela, se mi zdi, da sem ustrezno prilagodila tempo in vključila kratek odmor, kar se je izkazalo za koristno. To je študentkam omogočilo, da so si na novo zbrale misli in ohranile zbranost za končno refleksijo.

Posebno pomembno vlogo so odigrale osebe, ki so nastopale v vlogi igralk. Do sodelovanja z njimi sem prišla preko osebnih poznanstev. Čeprav sicer niso profesionalne igralk, so se izjemno dobro vživele v vloge, kar je prispevalo k avtentičnosti prikazanih situacij. Prepričana sem, da so k temu pripomogle tudi predhodne priprave, ki smo jih izvedle nekaj dni pred dogodkom. Takrat smo skupaj predelale vse primere, razdelile vloge, vadile posamezne prizore in se pogovarjale o možnih interpretacijah ter izidih. Vse nastopajoče imajo sicer že izkušnje z javnim nastopanjem in delom z ljudmi, zato ni bilo potrebno veliko dodatnega usmerjanja glede primerne in vključujoče komunikacije – kar bi sicer lahko bil pomemben izziv ali omejujoč faktor pri izvedbi takšne metode dela, zato se mi zdi to pomembno izpostaviti.

Nepogrešljivo podporo pri celotnem procesu mi je predstavljala tudi prisotnost profesorice, nosilke predmeta, ki je z občasnimi vmesnimi komentarji povezovala prikazano z relevantnimi teoretskimi pojmi in subtilno usmerjala študentke k razmisleku. Njen prispevek je obogatil učni proces, saj je nadgradil izkušnjo študentk z dodatnimi miselnimi okviri. Menim, da se je to izkazal kot pomemben dejavnik pri uporabi forumskega gledališča kot metode učenja etičnih dilem. Ena od študentk je v zaključni refleksiji tudi izpostavila, da so ji prav profesoričini napotki pomagali, da je situacijo lažje osmislila in začela razmišljati tudi o manj očitnih vidikih etičnih dilem, ki jih sama sprva ni prepoznala.

Soočam pa se tudi z vprašanji in dvomi glede nekaterih vidikov izvedbe, s katerimi sem bila nekoliko manj zadovoljna. Ena od ključnih dilem je vprašanje, ali sem udeleženkam dala dovolj časa za razmislek po posameznih primerih. Sprašujem se, kako bi jih lahko še dodatno spodbudila k sodelovanju – morda s kakšnim dodatnim spodbudnim vprašanjem ali z nekoliko daljšimi premolki, ki bi omogočili več časa za notranji proces. Podobno razmišljam o zaključni refleksiji. Čeprav sem bila hitro zadovoljna že s tem, da so se nekatere študentke sploh odzvale, se mi zdi, da bi lahko bila še bolj vztrajna pri spodbujanju k deljenju mnenj in bi tako dobila še več odgovorov, ki so bistveni za mojo raziskavo. Več odzivov bi mi omogočilo še bolj celostno analizo razumevanja in doživljanja etičnih dilem študentk socialnega dela.

Ko razmišljam o možnostih za nadgradnjo oziroma izboljšavo, se mi zdi smiselno razmisliti o vključevanju in igranju dilem, ki bi jih študentke neposredno predlagale na podlagi svoje lastne prakse v socialnem delu. Morda bi takšen pristop še dodatno povečal motivacijo ter občutek osebne vpletenosti in relevantnosti, kar je skladno z razmišljanjem avtorice Banks (2012, 2020), ki je veliko pisala o poučevanju etike v socialnem delu in izrecno trdila, da se je najbolje učiti z lastnimi izkušnjami, refleksijo in dialogom, pri čemer se etično razmišljanje najučinkoviteje razvije, če je utemeljeno na reševanju dejanskih dilem, ne pa na abstraktni teoriji ali poklicnih kodeksih.

Prav tako bi bila lahko koristna izvedba več srečanj, kjer bi se skupina med seboj in pa tudi z mano bolj povezala ter sprostila, kar bi lahko prispevalo k večji aktivnosti pri prevzemanju vlog in še večji odprtosti v razpravah. Udeleženke bi si lahko tako tudi bolj zaupale in bile bolj pripravljene deliti osebna mnenja, dvome in izzive.

Na vprašanje, ki sem jim ga postavila v končni refleksiji o tem, kaj jim morda ni bilo všeč oziroma kaj bi predlagale kot izboljšavo, ni bilo veliko odzivov. Edina povratna informacija je bila, da jim je bilo v določenih trenutkih nelagodno zaradi izpostavljenosti. To je razumljivo, saj gledališče – kljub majhni skupini in poizkusu vzpostavitve varnega prostora – vedno zahteva neko stopnjo osebne izpostavljenosti, zato se sprašujem kako bi lahko še pripomogla k temu, da bi bilo manj strahu pred tako obliko udeležbe. Morda bi bilo v prihodnje smiselno že na začetku nameniti več časa ustvarjanju občutka varnosti ter vključiti vaje, ki podpirajo gledališke oblike izražanja – z jasnim poudarkom na učnem procesu in osebni izkušnji, ne pa na končnem izgledu oziroma performativnem učinku.

Vsi predlogi za izboljšave tukaj v razpravi so le moje osebne ideje in razmišljanja, ki morda ne bi bistveno spremenili poteka srečanja, vendar se mi zdijo smiselni za prihodnje načrtovanje. Ob tem se zavedam, da obstajajo tudi dejavniki, na katere nimam (ali vsaj v tako kratkem času še ne morem imeti) večjega vpliva – kot so individualno počutje udeleženk, njihova samoiniciativa in želja po sodelovanju, raven ekstravertiranosti, udobje ob javnem nastopanju ter splošen interes za tematiko pri predmetu in izbranem učnem pristopu.

Kljub nekaterim izzivom in pomanjkljivostim, ki sem jih zaznala, sem v celoti gledano zadovoljna s potekom srečanja in z rezultati, ki jih je to prineslo. Kot najbolj dragocen del se mi zdijo razprave ob koncu igranih primerov, kjer se je jasno pokazalo, da študentke socialnega dela znajo prepoznati etične dileme, jih analizirati, o njih razmišljati iz različnih perspektiv in iskati rešitve.

Vesela sem tudi, da sem jim lahko ponudila izkušnjo sodelovanja v takšni obliki dela, ki je večini predstavljala nekaj povsem novega. Njihovi odzivi, da se jim je metoda zdela uporabna in spodbudna, potrjujejo, da ima forumsko gledališče velik potencial kot učni pristop. Njegova interaktivna narava omogoča aktivno udeležbo, raziskovanje različnih rešitev in razvoj etičnega mišljenja.

Obenem mi je ta izkušnja odprla številna vprašanja – tako raziskovalna kot osebna, ki me bodo spremljala tudi v mojem nadaljnjem strokovnem razvoju. Najdragocenejše se mi zdi prav to: da sem se v vlogi raziskovalke, facilitatorke in bodoče strokovnjakinje tudi sama učila – skozi izvedbo, opazovanje in refleksijo.

Tako menim, da je bil učni proces na svoj način uspešen za vse udeležene in zaključujem z mislijo avtorice Lathouras (2016), da so take interaktivne gledališke aktivnosti pedagoške po naravi, saj se občinstvo, igralci in joker skupaj učijo drug od drugega, kar je zelo pomemben element v procesu opolnomočenja.

5.4 Primerjava s pilotno izvedbo

Zgolj kot zanimivost vključujem tudi kratko primerjavo med pilotno raziskavo, izvedeno med grškimi študentkami socialnega dela, in glavno raziskavo, izvedeno v Sloveniji. Pri tem se zavedam znanstvene omejitve takšne primerjave, saj je bila pilotna izvedba časovno krajša, metodološko manj strukturirana in izvedena v drugačnem jezikovnem ter kulturnem kontekstu v skupini z drugačnimi lastnostmi, zato rezultatov ni mogoče neposredno primerjati ali iz njih izpeljevati splošljivih zaključkov. Pri tem se tudi zavedam, da razlike, ki sem jih zaznala med skupinama, niso rezultat sistematične primerjalne analize in jih zato ni mogoče obravnavati kot znanstveno utemeljene; lahko so naključne, pogojene s specifično dinamiko skupin ali pa posledica dejavnikov, ki jih v raziskavi nisem preučevala, saj to ni bil njen primarni namen.

Opazam, da so tako slovenske kot grške študentke prepoznale, zakaj določena situacija vključuje etično dimenzijo, ter znale razložiti, v čem se kaže etični vidik obravnavane dileme. V obeh skupinah sem opazila začetno zadržanost, ki pa je z napredovanjem srečanja postopoma izginjala. Ko se je prva udeleženka opogumila in izrazila svoje mnenje ali prevzela vlogo v uprizoritvi, so se k sodelovanju začele vključevati tudi ostale. Predlogi za rešitve med obema skupinama so bili vsebinsko zelo podobni, le pot do njih je bila včasih drugačna.

Najbolj izrazita razlika, ki sem jo zaznala, je bila, da so bile grške študentke – kljub jezikovni oviri – bolj pripravljene vključiti se v gledališko dejavnost kot slovenske. Razlogov za to ne morem z gotovostjo pojasniti in si jih kot raziskovalka ne želim enostransko interpretirati. Po drugi strani je bila slovenska skupina izrazito bolj aktivna v razpravah – vsaki dilemi smo se posvetile poglobljeno, slišale več različnih pogledov na posamezne rešitve ter jih skupaj analizirale z vidika koristi, tveganj in etičnih utemeljitev. Grške študentke so pokazale precejšnjo mero ustvarjalnosti pri oblikovanju različnih predlogov, a nekoliko manj so bile večje v argumentaciji svojih odločitev. V tem pogledu je bilo v slovenski skupini zaznati večjo usmerjenost k refleksiji in presojanju etičnih posledic posameznih odločitev.

Za obe skupini je bilo forumsko gledališče nova in zanimiva izkušnja in v njem so prepoznale potencial za uporabo metode v kontekstu socialnega dela.

6. Sklepi in predlogi

V tem poglavju strnem ključne ugotovitve in sklepe svojega magistrskega dela, ki izhajajo iz analize rezultatov in preučene teorije. Iz nekaterih sklepov sem izpeljala tudi predloge ter ideje za nadaljnje raziskovanje in pedagoško uporabo.

- Forumsko gledališče se je izkazalo kot inovativna in učinkovita metoda za raziskovanje etičnih dilem v socialnem delu. Udeleženke so poročale o poglobljeni refleksiji in večdimenzionalnem razumevanju situacij v primerjavi s klasičnim teoretičnim pristopom.
- Forumsko gledališče je spodbujalo ključne kompetence, potrebne za etično odločanje, kot so empatija, reflektivnost, kritično mišljenje in dialog.
- Študentke so pokazale zmožnost hitrega prepoznavanja etičnih dilem, jih analizirale z različnih perspektiv ter oblikovale smiselne predloge rešitev, pri čemer so upoštevale tako profesionalne standarde kot osebne vrednote.
- Pri soočanju z etičnimi dilemami so se udeleženke najpogosteje zanašale na pridobljeno teoretično znanje tekom študija, praktične izkušnje in pa na osebni vrednostni sistem.
- Eden največjih izzivov, ki so jih študentke izpostavile pri reševanju etičnih dilem, je bilo usklajevanje velike količine dejavnikov, ki jih mora socialna delavka upoštevati hkrati. Poročale so na primer o istočasnem razmišljanju o pravicah uporabnika, strokovnih smernicah, institucionalnih omejitvah, lastnih vrednotah, možnih posledicah odločitve ter čustvenih odzivih – ob vsem tem pa še o ohranjanju profesionalne drže, empatije in jasne komunikacije.
- Metoda je udeleženke spodbudila k preizpraševanju komunikacijskih pristopov, zlasti kako v etično zapletenih situacijah izraziti stališče na spoštljiv in hkrati profesionalen način.
- Raziskava je pokazala, da teorija etičnega odločanja kdaj poenostavi situacije, medtem ko praksa zahteva uravnoteženje različnih interesov, odzivanje v realnem času in sposobnost delovanja v negotovosti. Takšna razhajanja med teorijo in prakso je mogoče premostiti prav z uporabo metod, kot je forumsko gledališče.
- Forumsko gledališče je bilo študentkam večinoma novo, a so ga prepoznale kot koristno učno orodje. Koristnost so prepoznale v poglobljeni obravnavi etičnih dilem,

varnem eksperimentiranju z rešitvami ter spodbujanju skupinskega učenja skozi izmenjavo mnenj in refleksijo.

- Študentke so bile precej zadržane pri prevzemanju igralskih vlog; bolj aktivne so bile pri podajanju predlogov in v diskusijah.
- Največji izziv pri igranju vlog je bila izpostavljenost in s tem povezana nelagodnost. Prevzem vloge pred skupino je za mnoge predstavljal izstop iz cone udobja, na katerega se niso počutile pripravljene.
- Za povečanje aktivnosti in varnejše vključevanje študentk bi bilo v prihodnje smiselno razmisliti o večjih pripravah na metodo, ki vključuje sprostitevne interaktivne aktivnosti in predstavlja jasen uvod v namen in potek dela ter spodbujanje občutka skupinske povezanosti. Smiselno bi lahko bilo tudi vključevanje realnih dilem, ki jih predlagajo študentke same, saj to poveča osebno vpletenost. Izvedba več zaporednih srečanj pa bi lahko omogočila postopno grajenje zaupanja vase, poglobljene refleksije in večjo pripravljenost za prevzemanje vlog ter aktivno sodelovanje v procesu.
- Za uspešno izvedbo forumskega gledališča so ključne skrbne predhodne priprave in dobro strukturiran načrt dela, ki vključuje uvodno sprostitevno dejavnost (t. i. »warm-up«), jasno določen časovni okvir, skrbno izbrano število in vsebino dilem ter – zelo pomembno – zaključno refleksijo.
- V tej raziskavi so se tri etične dileme izkazale za optimalno število, saj so omogočile ravnotežje med poglobljenim raziskovanjem vsebine in ohranjanjem pozornosti ter angažiranosti udeleženk. Vsaki dilemi je bilo mogoče nameniti dovolj časa za igranje, diskusijo, refleksijo in več ponovitev z različnimi posegi, kar je povečalo učni učinek. Hkrati je takšna struktura preprečila, da bi bile teme obravnavane le bežno ali da bi udeleženke postale preobremenjene in izgubile fokus.
- Kot pomembna se je izkazala tudi prisotnost pedagoginje (bodisi ločeno od moderatorja bodisi združeno v isti osebi), ki lahko ponudi relevantne smernice za razmislek, spodbuja razpravo ter prispeva k bolj poglobljenemu in kakovostnemu učnemu procesu.
- Gledališče zatiranih – v vseh svojih oblikah – ima številne vsebinske in metodološke vzporednice s socialnim delom, zato menim, da bi bilo njegovo uporabo smiselno razširiti tudi na učenje drugih tematik znotraj socialnodelovnega izobraževanja. Metoda se zlasti lahko izkaže kot učinkovita pri vsebinah, povezanih z razumevanjem

moči in neenakosti, komunikacijskimi izzivi, kulturno občutljivostjo, delom z marginaliziranimi skupinami ter pri razreševanju konfliktnih situacij.

- Predlagam, da se forumsko gledališče vključi v pedagoški proces pri različnih predmetih kot dopolnilo klasičnim oblikam poučevanja – predvsem tam, kjer je cilj razvijati etično občutljivost, kritično mišljenje, refleksivnost in sposobnost za delovanje v kompleksnih in nepredvidljivih kontekstih. Tak pristop študentkam omogoča, da pridobljeno znanje ne le razumejo, temveč ga tudi izkusijo, preizkusijo in osmislijo v konkretni praksi.

7. Literatura in viri

- Banks, S. (2001). *Ethics and values in social work* (2nd ed.). BASW/Macmillan.
- Banks, S. (2011). Od strokovne etike do etike v strokovnem delu: Refleksije učenja in poučevanja v socialnem delu. *Socialno delo*, 50(3).
- Banks, S., & Nøhr, K. (Eds.). (2012). *Practising social work ethics around the world: Cases and commentaries*. Routledge.
- Banks, S., & Weinberg, M. (2019). Practising ethically in unethical times: Everyday resistance in social work. *Ethics and Social Welfare*.
- Beckett, C. (2005). *Values & ethics in social work: An introduction* (A. Maynard, Ed.). Sage Publications.
- Boehm, A., & Boehm, E. (2003). Community theatre as a means of empowerment in social work: A case study of women's community theatre. *Journal of Social Work*, 3(3), 283–300.
- Boal, A. (1979). *Theatre of the oppressed*. Theatre Communications Group.
- Boal, A. (2000). *Theatre of the oppressed* (C. A. McBride & M.-O. L. McBride, Trans.). Pluto Press.
- Boal, A. (2008). *Theatre of the oppressed* (C. A. McBride & M.-O. L. McBride, Trans.; E. Fryer, Pref.). Pluto Press.
- Čacinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., & Možina, M. (2011). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika* (4. natis, str. 124). Fakulteta za socialno delo.
- Cisneros, L. D. (2019). Theatre of the oppressed and social work: An opportunity for social awareness through theatre. In E. Huss & E. Bos (Eds.), *Art in social work practice: Theory and practice – International perspectives* (pp. 80–95). Routledge.
- Congress, E. (2000). What social workers should know about ethics: Understanding resolving ethical dilemmas. *Advances in Social Work*, 1(1).
- Dragoš, S. (2003). Metaetika v socialnem delu. *Socialno delo*, 42(4/5), 283–291.
- Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije. (2021). *Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije*.
- Dutta, M. (2015). Women's empowerment through social theatre: A case study. *Journal of Creative Communications*, 10(1), 56–70. <https://doi.org/10.1177/0973258615569951>

- Fakulteta za socialno delo. (b.d.). *Domov*. Pridobljeno 1. marca 2025, s <https://www.fsd.uni-lj.si/>
- Fakulteta za socialno delo. (2024). *Predstavitveni zbornik 2024/2025 – 1. stopnja*. Pridobljeno 1. marca 2025, s https://www.fsd.uni-lj.si/fakulteta/dokumenti/studijski_programi/
- Fenton, J. (2019). *Social work for lazy radicals: Relationship building, critical thinking and courage in practice*. Red Globe Press : Macmillan International Higher Education.
- Horne, M. (1999). *Values in social work* (1st ed.). Routledge.
- Janssen, J. S. (2016, May/June). Moral distress in social work practice — When workplace and conscience collide. *Social Work Today*, 16(3), 18.
- Lathouras, A., Loth, J., & Ross, D. (2016). Applied theatre techniques for community workers: Towards a performative and anti-oppressive ethical approach. *Australasian Drama Studies*, 68(1), 118–142.
- Mesec, B., Rape, T., & Rihter, L. (2009). *Načrtovanje raziskave: Študijsko gradivo za interno uporabo*. Fakulteta za socialno delo.
- Miramonti, A., Fontana, L. B., & Johnston, C. (2024). Forum theatre for reconciliation: A drama-based approach to conflict transformation applied to socio-environmental struggles in Bolivia. *Peacebuilding*, 13(1), 56–76. <https://doi.org/10.1080/21647259.2024.2351709>
- Puvaneyshwaran, D. (2024). Empowering the marginalised: Exploring the potential of Theatre of the Oppressed as an intervention for youth offenders in social work practice. *Journal of Social Work*, 24(3), 375–396. <https://doi.org/10.1177/14680173231222614>
- Reamer, F. G. (2003). Boundary issues in social work: Managing dual relationships. *Social Work*, 48(1), 121–133.
- Rifkin, F. (2010). The ethics of participatory theatre in higher education: A framework for learning and teaching. Utopia Arts. https://www.utopiaarts.co.uk/uploads/3/7/9/2/37925319/ethics_of_participatory_theatre.pdf
- Scott Jansen, J. (2023). Moral distress in social work practice — When workplace and conscience collide. *Social Work Today*.
- Sicora, A., Taylor, B. J., Alfandari, R., Enosh, G., Helm, D., Killick, C., Lyons, O., Mullineux, J., Przeperski, J., Rölver, M., & Whittaker, A. (2021). Using intuition in social work decision making. *European Journal of Social Work*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/13691457.2021.1918066>

- Sobočan, A. M. (2011). Etika v socialnem delu: Etična praksa in avtonomija socialnega dela. *Socialno delo*, 50(3).
- Sobočan, A. M. (2021). Etične dileme in izzivi humanizma v socialnem delu danes. *Socialno delo*, 60(2), 105–120.
- Sobočan, A. M., Banks, S., Bertotti, T., Strom, K., de Jonge, E., & Weinberg, M. (2020). In conversation with a case story: Perspectives on professionalism, identity and ethics in social work. *Ethics and Social Welfare*, 14(3), 331–346.
- Stark, C. (2010). The neoliberal ideology and the challenges for social work ethics and practice. *Revista de Asistentia Sociala*, 9(1), 9–20.
- Wrentschur, M. (2021). Forum theatre and participatory (action) research in social work: Methodological reflections on case studies regarding poverty and social inequity. *Educational Action Research*, 29(4), 636–655.
<https://doi.org/10.1080/09650792.2021.1916552>

8. Priloge

8.1 Primeri etičnih dilem: scenariji

8.1.1 Prvi scenarij: Meje v odnosu

Dogaja se v majhnem mestu, kjer so socialni delavci dobro poznani v skupnosti in pogosto srečujejo uporabnike zunaj delovnega okolja. SD sodeluje z Maksom, 30-letnim moškim, ki je pred kratkim ostal brez službe in se spopada z depresijo. V zadnjih nekaj mesecih je SD pomagala Maksu pri prijavi na različne socialne pomoči, ga povezala z dnevnim centrom za duševno zdravje ter mu nudila svetovanje in čustveno podporo.

Neko nedeljo je SD zunaj s prijatelji in sreča Maksa v lokalni kavarni. Zdi se, da je Maks nemiren in čustveno vznemirjen. Pove, da se počuti preobremenjenega in ne ve, na koga naj se še obrne. Pove, da se bori z osamljenostjo in nima podporne mreže. Izrazi željo po prijateljskem odnosu s SD zunaj formalnih socialnodelovnih srečanj in doda, da bi mu to zelo pomagalo zmanjšati občutek osamljenosti. SD čuti sočutje do njega in skrbi jo, da bi zavrnitev lahko povzročila, da bi se Maks počutil še bolj osamljenega.

Dilema: *Kot socialna delavka je usposobljena za ohranjanje jasnih profesionalnih meja, da zagotovi, da njeno razmerje z uporabniki ostane osredotočeno na njihovo dobrobit in ne postane osebno. Sprejetje te prošnje za prijateljstvo bi lahko zbrisalo te meje. Poleg tega bi osebna povezava z uporabnikom lahko ustvarila odvisnost in vplivala na profesionalno presojo socialne delavke. Vendar SD tudi prepozna, da se uporabnik resnično bori z osamljenostjo. Če ga zavrne, jo skrbi, da bi to lahko poslabšalo njegove občutke osamljenosti in poglobilo njegove stiske ter bi ga celo odvrnilo od tega, da bi se obrnil na druge za pomoč. Razpeta je med svojo etično dolžnostjo spoštovati profesionalne meje in osebno empatijo do njegove težke situacije.*

Prizor 1: V pisarni socialne delavke

SD: Kako si kaj, Maks? Kako so kaj stvari od najinega zadnjega srečanja?

Maks: (globoko vzdihne) Ne najbolje. Poskušal sem delati na stvareh o katerih sva se pogovarjala —hoditi v podporno skupino, pa v tisti bralni klub—ampak... ne vem. Preprosto se ne počutim povezanega z nikomer tam.

SD: Sliši se težko. Navezovati stike in nove odnose lahko traja nekaj časa. Mogoče si preveč strog do sebe? Velik korak je že to, da si poskusil.

Maks: Mogoče... Ampak, če sem iskren, se počutim, kot da sem neviden za vse. Trudim se, a se na koncu počutim še bolj osamljenega. Kot da me nihče zares ne razume. In to me demotivira, da bi sploh še naprej poskušal. Mogoče pa nisem vreden ljubezni, prijateljstva...

SD: Žal mi je, Maks. Občutek, da te nihče ne opazi, je lahko resnično težak. A želim, da ne pozabiš—že zdaj si naredil nekaj res pogumnih korakov. Poiskal si pomoč. To kaže na moč. In zagotovo si vreden občutka povezanosti in pripadnosti?...

(Maks tiho prikima, vendar ima spuščena ramena in se izogiba očesnemu stiku. SD se rahlo nagne naprej in zmehča ton.)

SD: Vem, da se morda trenutno ne zdi tako, vendar nisi sam v tem. Še naprej bova delala na tem skupaj.

(Maks pogleda gor in se rahlo nasmehne.)

Maks: Hvala. Iskreno, pogovor s tabo je edini čas, ko imam občutek, da me nekdo dejansko posluša.

SD: To mi veliko pomeni, ampak ne pozabi, da je ravno tvoje prizadevanje tisto kar dela resnično razliko.

(Izmenjata si nasmeh)

SD: No, bojim se, da gre današnje srečanje proti koncu, ampak morda se lahko za naslednji teden dogovoriva za nov termin?

Maks: Seveda. Hvala še enkrat. Ne vem, kaj bi brez tebe.

(SD ga pospremi do vrat in izmenjata si nasmeh, mogoče še kakšno besedo—morda o vremenu ali njegovem hobiju, pri čemer se vzpostavi prijeten ton, ki subtilno namiguje na njuno medsebojno zaupanje in dober odnos.)

Prizor 2: V lokalni kavarni – naključno srečanje

SD sedi za mizo s prijateljico, pijeta kavo in se sproščeno pogovarjata. SD se za trenutek opraviči in stopi v notranjost kavarne. Tam naleti na Maksa.

Maks: (vidno vznemirjen) Oh... živjo. Nisem te pričakoval tukaj.

SD: (presenečeno) Oh, živjo, Maks. Si v redu? Zdiš se vznemirjen.

Maks: (najprej okleva, nato pa se besede kar vsujejo) Oprosti, da te motim tu, tako, ampak... preprosto ne morem več. Osamljenost me duši. Poskušam in poskušam, a nič ne pomaga. Počutim se, kot da izginjam.

(SD je očitno hudo, Maksova čustva se je dotaknejo.

Pogleda proti mizi, kjer jo čaka prijateljica. Zbere misli...)

SD: Zelo mi je žal, da se tako počutiš. Si razmišljal, da bi poklical kakšno od kriznih telefonskih linij, o katerih sva govorila?

Maks: (zmaje z glavo) Ne. Ne potrebujem nekega neznanca na drugi strani telefona.

Jaz samo... ne vem. Mislil sem, da bi mi morda ti lahko pomagala na drugačen način.

(SD se rahlo namršči, zaskrbljena, saj ne ve, kam to pelje.)

SD: Kaj imaš v mislih?

Maks: Nimam nikogar drugega. Bi bilo res tako narobe, če bi, ne vem, občasno šla skupaj na sprehod? Oba rada hodiva v hribe, kajne? Mislim... to bi mi pomagalo.

Joker pride na oder. Ustavi igro. Gledalce povabi k diskusiji in preizkušanju rešitev.

8.1.2 Drugi scenarij: Kulturna občutljivost

SD dela v nevladni organizaciji z mladimi z migracijskim ozadjem. Nudi jim svetovanje, čustveno podporo in pomaga pri socialnem vključevanju in integraciji. Ena od njenih uporabnic je 18-letno dekle Leila iz Irana. Leila je pred kratkim začela obiskovati lokalno univerzo in si želi vključiti v socialno življenje, sklepati prijateljstva in raziskovati priložnosti v novem okolju. Vendar njena družina, zlasti oče, meni, da bi morala biti njena vloga bolj osredotočena na dom in družino, z omejenim vključevanjem v družbene dejavnosti zunaj doma. Leila izrazi SD, da spoštuje očetove želje in razume pomen družine, vendar se zaradi teh omejitev počuti izolirano in omejeno. Deli, da se bori z usklajevanjem svoje želje po neodvisnosti in očetovih pričakovanj, ki so globoko zakoreninjena v kulturnih in patriarhalnih vrednotah. Ta konflikt vpliva na njeno duševno zdravje, saj jo skrbi, da bo razočarala svojo družino, če bo sledila svojim osebnim željam.

***Dilema:** SD se sooča z etičnim konfliktom med podpiranjem Leiline pravice do neodvisnosti in socialne vključenosti ter spoštovanjem kulturnih vrednot in pričakovanj njene družine. Zaveda se, da je Leilina želja po socialnih stikih in osebnem razvoju pomembna za njeno duševno zdravje in vključevanje v univerzitetno življenje. Vendar se zaveda tudi globoko zakoreninjenega kulturnega pomena prepričanj Leilinega očeta in tveganj, s katerimi bi se Leila lahko soočila, kot sta morebitna zavrnitev družine ali kulturna izolacija, če bi ravnala v nasprotju z željami svoje družine.*

Prizorišče: V pisarni nevladne organizacije

SD: (toplo se nasmehne) Pozdravljena, Leila! Kako je bil tvoj teden?

Leila: (skomigne z rameni in se rahlo nasmehne) V redu. Na faksu je kar naporno.. Vendar se počasi privajam.

SD: To je lepo slišati! Vem, da je težko začeti nekje na novo. Ali že navezuješ kaj stike z ljudmi?

Leila: (vzdihne) Malo. Težko je. Mislim, še vedno poskušam ugotoviti, kako se vklopiti. Ljudje so prijazni, vendar so drugačni. Razmišljajo drugače, obnašajo se drugače. In ker sem bila tako zaposlena s študijem, nisem imela veliko časa, da bi spoznala koga izven razreda...
(SD razumevajoče prikima.)

SD: To je povsem normalno. Potreben je čas, zlasti ko se prilagajaš drugemu okolju. Vendar sem vesela, da se počasi začenjaš povezovati z drugimi.

Leila: (pogleda navzdol in se sramežljivo nasmehne) Pravzaprav sem bila danes zvečer povabljen na koncert - nekaj sošolcev iz moje skupine. Res so prijazni in mislim, da bi rada šla. Ampak...
(SD obraz zasveti, očitno navdušena ji skoči v besedo)

SD: To je super, Leila! Moraš iti! Zdi se, da je to čudovita priložnost za spoznavanje novih ljudi.

Leila: (obotavlja se in je videti zaskrbljena) No... nisem prepričana. Rada bi šla, vendar me je strah.

SD: (zaskrbljeno) Strah? Kaj te ustavlja?

Leila: (pogleda navzdol, njen glas se umiri) Moj oče. Ne vem, kako naj mu to razložim. Odkar smo se preselili sem, je še bolj strog. Mislim, da ga je strah, da se bom izgubila v tem ... novem življenju.

SD: To se sliši težko. Kakšna pravila pa ima zate?

Leila: (vidno nelagodno) No, prejšnji teden sem zamudila domov, ker sem se s sošolkami učila v knjižnici... samo malo sem zamudila. In bil je tako jezen. Rekel je, da ne spoštujem družine, da sem pozabila na svojo vlogo tukaj. In moja mama... se je strinjala z njim. Vedno se strinja z njim.

SD: Zdi se, da je na tebi velik pritisk, da slediš tem pričakovanjem, zlasti s strani tvojega očeta.

Leila: (prikima) Ja ... V naši kulturi je normalno, da dekleta ostajajo blizu doma. Ne hodimo ven pozno. Pomagamo staršem, skrbimo za gospodinjstvo.. Moj oče pravi, da gre za izkazovanje spoštovanja. Ampak... Ne vem, ali je to tukaj enako.

SD: Slišim, da si bila vzgojena tako, in vidim, da ti je zelo mar za svojo družino. Toda hkrati sedaj odraščas in se razvijaš v svojo osebo in ugotavljaš, kdo želiš biti v tem novem okolju. Kako se ti počutiš ob tem?

Leila: Zdi se mi, da sem razdvojena. Na eni strani so očetova pričakovanja, moja družina, vse, v kar so me naučili verjeti. Na drugi strani pa sem jaz, ki poskušam živeti v tem svetu, kjer ljudje hodijo ven, se družijo, preizkušajo nove stvari. In ne vem, ali lahko imam oboje. (trenutek tišine)

Ah, morda bi samo morala pozabiti na ta koncert in vse.. Morda mi je usojeno, da ostanem doma, skrbim za gospodinjska opravila, sem pridno dekle, na katero so starši ponosni ... spoznam fanta, ki ustreza očetovim standardom, se poročim in si ustvarim družino. Morda je neumno sploh razmišljati o čem drugem, saj je moja realnost že določena.

SD: Sliši se, da ceniš svojo družino in verjamem, da ti lahko ravnati v nasprotju z očetovimi željami, zlasti če si bila vzgojena v spoštovanje teh vrednot. Hkrati pa si zaslužiš, da doživljaš življenje in rasteš na način, ki se ti zdi pravi zate. Kako misliš, da bi se tvoj oče odzval, če bi vedel, da želiš iti na ta koncert s prijatelji?

Leila: Bil bi besen. Rekel bi, da sramotim družino. Da se mi je zmešalo. Verjetno bi celo rekel, da ne smem več hoditi na faks, če se ne bom držala pravil. Strah me je in ne vem več kaj narediti...

Joker pride na oder. Ustavi igro. Gledalce povabi k diskusiji in preizkušanju rešitev.

8.1.3 Tretji scenarij: Zaupnost in ogroženost

SD dela na srednji šoli, kjer svetuje dijakom, ki se soočajo z različnimi izzivi, vključno z ucnim stresom, družinskimi težavami in težavami v duševnem zdravjem. Ena od njenih

uporabnic, Mia, 15-letno dekle, se spopada z anksioznostjo in med sošolci ni ravno priljubljena, bila je večkrat tarča posmeha in ustrahovanja. Mia je sčasoma razvila zaupen odnos s SD, ki ji omogoča, da odkrito deli svoja čustva in izkušnje. Na srečanju razkrije, da je slišala pogovor med nekaj sošolci, ki načrtujejo fizičen obračun z Alexom, ki je bil izbran kot nova tarča ustrahovanja. Mia vztraja, da se ne želi vpletati v situacijo, in prosi SD, naj ne pove nikomur, saj se boji, da bi se ji s tem vse skupaj še poslabšalo in da bi verjetno prišlo do nadaljnjega ustrahovanja proti njej.

***Dilema:** SD se sooča z etičnim konfliktom med ohranjanjem Miine zaupnosti in dolžnostjo posredovanja, da bi preprečila morebitno škodo Alexu. Čeprav je Mia izrazila zaskrbljenost glede situacije, se SD zaveda, da je treba možnost nasilja nad Alexom jemati resno. Če se SD ukrepa bo morda zaščitila Alexa, vendar tvega, da bo porušila Mijino zaupanje, ki se je gradilo dolgo časa, in morda Mio odvrnila od tega, da bi v prihodnosti še poiskala pomoč.*

Prizor: V pisarni šolske svetovalne službe

SD: (nasmeh) Mia, kako si? Ko sva se nazadnje pogovarjali, si se počutila precej obremenjeno s šolo. Je zdaj kaj bolje?

Mia: Še vedno je naporno...ampak gre počasi na bolje. Mislim, da sem se naučila bolje obvladovati tesnobo. No, še vedno je prisotna..mogoče, sem se je zdaj le navadila...

SD: (razumevajoče prikima in se nasmehne) To je še vedno dober napredek!

Veš Mia, ravno prej sem razmišljala o tem, kako je bilo na začetku leta, ko sva se prvič srečali. Takrat si bil tako tiha in zaprta vase. Nisem bila prepričana, da se boš po prvih nekaj srečanjih sploh še želela vrniti!

Mia: (rahlo se nasmehne in pogleda navzdol) Ja ... ves čas sem bila tako živčna in zaskrbljena, da se sploh nisem mogla z nikomer pogovarjati.

SD: (spodbudno) In poglej se zdaj. Odprla si se, deliš svoje misli in resnično delaš na obvladovanju stvari. To je ogromen korak, Mia. Upam, da si ponosna nase.

Mia: (sramežljivo) Malce pa že.

SD: Morala bi biti! (nasmeh in kratek premor.) Ali bi danes rada govorila o čem posebnem?

Mia: (okleva) Jaz, hm... Želela sem vam nekaj povedati. Ampak... je skrivnost.

SD: Seveda, Mia. Veš, da je to varen prostor. Kaj imaš v mislih?

(Mia se nervozno ozre naokrog, kot da bi preverjala, ali je tam še kdo drug. Rahlo se nagne in zniža glas.)

Mia: Gre za mojega sošolca Alexa. Saj veste, o fantu, ki je... ki se mu pogosto posmehujejo.

SD: (prikima) Ja, vem, koga misliš. Kaj se dogaja z Alexom?

Mia: Včeraj sem slišala, da so se nekateri sošolci pogovarjali o njem. Zveneli so zelo ježno. Govorili so o tem, da ga bodo pretepli.

(SD obraz postane resen, njena zaskrbljenost je očitna, ko predela Mijine besede.)

SD: To se sliši resno, Mia. Ali veš, kdo je govoril o tem ali kdaj nameravajo to storiti?

(Mia se nelagodno premakne na svojem sedežu, njeno dihanje postane nekoliko neenakomerno. Začne stiskati roke in je vidno zaskrbljena.)

Mia: Ne... Ne vem vseh podrobnosti. Slišala sem jih samo, kako so se po pouku pogovarjali na hodniku. Zveneli so resno... Mislim, da se bo danes po pouku kaj zgodilo..

SD: Mia, to je res pomembno. Hvala, ker si mi povedala. Vem, da ni lahko deliti kaj takega. Vendar moram preprečiti, da se Alexu kaj zgodi.

(Mia hitro dvigne pogled, njene oči so razširjene od panike.)

Mia: Ne! Nikomur ne smete povedati. Prosim, obljubite, da ne boste ničesar rekli. Vprašala sem, ali znate ohraniti skrivnost!! Če bodo izvedeli, da sem jaz to izdala, bom jaz naslednja žrtev. Končno so me nehali zafrkavati in nočem, da bi se to ponovilo!

(SD globoko vdihne in poskuša pomiriti Mio.)

SD: (pomirjujoče) Razumem, da te je strah, Mia, in tukaj sem, da ti pomagam. Toda če obstaja možnost, da se Alexu kaj zgodi, moram nekaj storiti. Moja odgovornost je, da so vsi na varnem.

Mia: (panično) Ne, ne, ne... Zaupala sem vam! Rekli ste, da je to varen prostor. Če boste komu povedali, vam ne bom nikoli več zaupala! Ne morem verjeti. Joj, ničesar ne bi smela reči!

Joker pride na oder. Ustavi igro. Gledalce povabi k diskusiji in preizkušanju rešitev.